

III RIIGIKOGU

4. istungjärk. Protokoll nr. 114 (24).

1927. a.

III Riigikogu koosolek 15. detsembril
1927. a. kell 18.

Kokku on tulnud 91 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Tõnisson**, sõjaminister **N. Reek**, välisminister **H. Rebane**, siseminister **J. Hünerson**, kohtuminister **T. Kalbus**, teedeminister **A. Kerem**, töö-hoolekandeminister **K. Soonberg**, haridusminister **A. Möttus**, põllutöominister **O. Köster**, kaubandus-tööstusminister **J. Holberg**.

Päevakord:

1. Riigi Teataja seadus — III lugemisel.
2. Tapamajade ja lihajärelvaatuse seaduse § 13. muutmise seadus — III lugemisel.
3. Rahvusvahelise automobiilide liikumise konventsiooni kinnitamise seadus — II lugemisel.
4. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni üle.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 18.15 min.

Juhataja **R. Penno**: Avan Riigikogu koosoleku.

1. Riigi Teataja seadus — III lugemisel. (Vaata tekst protokoll nr. 113 (23), veerg 863—866.)

Üldkomisjoni aruandja **O. Gustavson**. Seaduseelnõu pealkiri ja §§ 1—5 võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

Aruandja **O. Gustavson**: Panen ette, käesoleva paragrahvi punkt 2. pärast sõna „nõuetele“ kustutada semikoolon, asetades koma, ja sõna „ning“ asemele võtta „ja“.

Juhataja **R. Penno**: Aruandja ettepanek on puht redaktsiooniline, mis eraldi hääletamisele ei tule. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on § 6 ühes redaktsioonilise parandusega vastu võetud.

§§ 7—22 võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

Juhataja **R. Penno**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu lõpuhääletamisel vastu võetud.

2. Tapamajade ja lihajärelvaatuse seaduse § 13. muutmise seadus — III lugemisel. (Vaata tekst protokoll nr. 113 (23), veerg 866.)

Omaavalitsuse komisjoni aruandja **A. Toomel**.

Seaduseelnõu võetakse nähtava enamusega muutmata vastu III lugemisel ja lõpuhääletamisel.

3. Rahvusvahelise automobiilide liikumise konventsiooni kinnitamise seadus — II lugemisel. (Tekst III Rk.

Üldkomisjoni aruandja **J. Sikkar**.

4. istungj. pr. lisades, vaata sisukord.

Seaduseelnõu võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

4. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni üle.

L. Raudkepp (krst): Väga austatud rahvasaadikud! Kui lehitseda endistes Vabariigi Valitsuse deklaratsioonides ja võrrelda

endisi, vähemalt neid, mis avaldatud paari viimase aasta jooksul, selle uue deklaratsiooniga, mis kuulsime täna, siis on ju täiesti arusaadav, et neis deklaratsioonides on õige palju ühiseid osasid. Mõne aasta jooksul ei muutu majanduslikud olud niivõrt, et tuleks käsile võtta suur pööre. Ainsam asjaolu, mis selles mõttes siin arvesse tuleks, oleks meie rahaasjanduse ümberkorraldamine ühes Eesti panga reformeerimisega. Aga siin on juba ühine keel leitud. Lahkuminekuud tuleb vast selles mõttes, kuidas ära kasutada need rahasummad, mis saadakse välislaenu näol, ja kuidas tõsta laenude produktiivsust. Kui peeti läbirääkimisi koalitsiooni loomiseks, siis nii palju kui mina tean, kui see puutub minu poliitilistesse sõpradesse — siis ei teinud Riigivanema kandidaadi poolt esitatud kava majanduslikust küljest meile raskusi, ja nii palju, kui oli näha ja kuulda, ei olnud neid raskusi ka teiste rühmade vahel. Aga ometi, nende ühiste joonte peale vaatamata, mis on

sellel deklaratsioonil ja nii mõnelgi endisel deklaratsioonil, on ka lahkuminekuid, ja need on ju täiesti loomulikud, sest teised inimesed on valitud riigi kõrgemale tööle, neil on olemas teisi vaateid, teisi lootusi ja teisi abinõusid, kuidas teostada oma kava.

Ma lubaksin endale siin kõrvutada kahte punkti, õigemini öelda ühte punkti selles deklaratsioonis ja ühte eelmises deklaratsioonis. See punkt käiks üldise õigusliku korra kohta. Riigivanem Tõnissoni deklaratsioonist kuulsime, et „üldise õiguskorra ja seaduslikkuse kindlustuse huvides tahab Vabariigi Valitsus ette valmistada meie laialipillatud seaduste kodifikatsiooni ja Vene ajast maksvate seaduste, nagu nuhtlus- ja tsiviilseadustiku eestistamise ning meie olude kohase ümberkujundamise kiires korras lõpule viia.“

Huvitav on, mida deklareeris eelmine Riigivanem härra Teemant sama eseme kohta 30. juulil 1926. a. Meie leiame seal järgmist: „Kohtu alal tahaks Vabariigi Valitsus kaasa aidata, et õigusemõistmise tööle rakendataks kõigeparemad jõud. Tahab hoolitseda selle eest, et kohtu tegevus kiiremaks muutuks ja kohus rahvale kättesaadavam ja lihtsam oleks.“

Kuritegude jälgimise ja süüdistuseaparati tahaks Vabariigi Valitsus korraldada, et saavutada võimaliku kokkuhoidmise juures kõigeparemaid tagajärgi. Kriminaalseadus tuleks Riigikogus vastu võtta. Karistusasutuste kasvatusel külje peale tahab Vabariigi Valitsus tarvilikku tähelepanu juhtida. Vangide töö tarvitamist tuleb arendada. Tsiviil ja kohtupidamise seaduste väljatöötamist tuleb vilunud kohtutegelaste ja eriteadlaste abil jätkata.“

Kui nüüd küsida, kus selles punktis on mõlemal deklaratsioonil ühine siht, siis võiks küll välja jõuda ühise jooneni: paremini korraldada meie kohtuolusid ja meie seadustikke. Aga ometi leiame siin kaunis suure vahe. Eelmises deklaratsioonis konstateerib Riigivanem Teemant, et õigusemõistmise tööle tulevad rakendada kõigeparemad jõud. Vast ei ole need jõud siis mitte kõigeparemad? Kodanikkude poolt on mõtteid avaldatud, mitte üksi ajaleheveergudel, vaid ka erajutuajamistel, nagu ei oleks täielikku usaldust meie kohtute asjaajamise vastu. See avaldub ka eelmises deklaratsioonis sel näol, et valitsus tahab kohtutegevust muuta kiiremaks ja teha kohtu rahvale kättesaadavaks ja lihtsamaks. Igatahes eelmine valitsus leidis puudusi, ja need puudused on enam-vähem avalikud. Kellel on tegemist olnud kohtutega, võib seda tõendada omalt poolt oma kogemuste järgi. (L. Johanson, stp: Tuleksid ketserikohitud sisse seada.) Seda tuleb seletada sel-

lega, et eelmine Riigivanem oli advokaat ja on kokku põrganud nähtustega, mis temale olid ebasoovitavad. Ma ei taha öelda, et praegune Riigivanem ei tea ega tunne neid puudusi, mis kohtutegevuses olemas. Kuid niipalju tahaksin öelda, et see punkt eelmises deklaratsioonis mõjus väga sümptomaatselt just niisuguses asjas, mis on väga delikaatne ja mille üle ei või avalikult palju kõnelda ega palju kirjutada, siin on vabadus piiratud. Kui liikuda kodanikkude keskel, siis on kuuldavale tulnud — ja see ei ole lõppenud — umbusalduse avaldusi meie kohtutegevuse vastu, ja ühes sellega nimetaksin sõna, mis kuulub ja näib tondina, mida kardetakse: see sõna oleks „korruptsioon.“ Ma ei mõtle siin eeskätt ainult korruptsioonile, millel tegemist on peamiselt rahaga, korruptsioonidele, mis on avaldunud kassaderõvimises. (L. Johanson, stp: Kes on röövinud kohtuid?) Ja ma ei tahaks rääkida otsekohe sellest, missugune arvamine on paljudel kodanikkudel ühe panga loo kohta, kuidas ta likvideerimine kestab nii väga ja väga kaua. Kodanikud on leppinud sellega, et nad on pidanud kaotusi kannatama ja teatud ebaselgus kestab edasi. Omavahel on nad selle üle palju rääkinud. Keegi ei selgita seda sellepärast, et seadusetäht ei luba. Ollakse seadusetähe vangis. Kohtuvõimud ei saa siin või ei taha mõju avaldada, ning lihtkodanikud ei tea, kas nad ei taha või ei tohi. Valitsus ei tohi ennast vahele segada. Riigikogus on selles küsimuses arupärimisi olnud, aga selgusele ei ole jõutud. Kõik kodanikud, kes kannatasid, ei tunne usaldust kõrgemate võimude vastu, kes oleksid pidanud pangaasja kiiremlt lahendama. Ma ei taha nimetada üksikasju, vaid luban endale ainult konstateerida seda, mis tõesti olemas.

Nimetasin juba, et korruptsioonist ei või nii aru saada, et temasse kuuluvad kõiksugu suuremad autused ja riigivargused. Kui me nii kitsalt vaatame korruptsioonidele, siis peaksime endile ette heitma, et meie ei tunne küllalt hästi oma rahvast ja rahva elu ja ei näe ta vigu sel määral, nagu peaksime neid nägema. Kas ei kuulu korruptsioonide hulka ka see asjaolu, et tõetunnet korrupeeritakse: ei osata enam lugu pidada tõest ja ka õigusest? Mõisted on siin vassitud. Ma nimetaksin siin paar konkreet asja. Kui rääkida advokaatidega sellest, kuidas kohtus asju aetakse ja kuidas seal valetunnistusi ette tuleb, siis on minule paar advokaati öelnud, et valetunnistuse andmisi tuleb nüüd palju ja palju rohkem ette, kui endisel ajal. Kõik valetunnistuste andmiste juhud ei tule avalikuks, kuigi sarnasel juhul valjult karistatakse, kui see avalikuks tuleb. See aga ei mõju. Asjad on umbes

nii, nagu Jakob I ajal Inglismaal, kus oli käsk antud, et vargad tulevad üles puua. (M. Martna, stp: Aga varastati ikka! — Chr. Kaarna, tõe: Kas Teie peate seda võimalikuks, et mõni asi saladusesse jääb Jumala eest?) Ärge niipalju küsimistega tulge, küll ma pärast vastan teile, ja et Teie Jumala nime nimetate, siis võib midagi Teile pärast ka piiblist öelda.

Ja samal ajal, kus poodi Londoni linna-platsil vargaid, samal ajal varastati publiku hulgas ikka edasi, nii et karistus üksi alati ei aita.

Kui see nii on, et valetunnistusi tuleb palju rohkem ette kui enne, siis küsime, kust see tuleb? (M. Juhkam, tõe: Vastus on juba ette teada.) Härra Juhkam, Teie eksite väga. See tuleb sellest, et autunne tõe vastu on nõrgenenud ja on langenud. (M. Martna, stp: Aga mispärast ta on langenud ja millest see siis tuleb?) See tuleb sellest, et üldine moraalne korruptsioon on suurenenud inimeste eluvaates... (M. Martna, stp: Aga mispärast ta on suurenenud?) See tuleb sellest, et on nii ja nii palju kõiksugu autoriteetlikke avaldusi selles mõttes ajakirjanduses ja ka ühtlasi meie kõrgemates kihtides, mis näitavad kodanikule, et meie siin üleval, kes meie mõõduandvad oleme, ei austa tõtt. Siis ütleb ka lihtkodanik: Ka mina võin seda teha. (A. Veiler, tõe: Aga kas konsistoorium.....) Härra Veiler, Teil pole midagi tegemist olnud konsistooriumiga, ja mul pole teada, et Teie oleksite rkl. Tallmeistri advokaadiks hakanud. Ei ole igatahes hea rääkida, ja rahvale ei ole kasulik, et kõrgemates kihtides ja ühtlasi ka ajakirjanduses ei ole suudetud leida ühtmeelt tõe austamises ja ebatõe sumbutamises, nii et see kasvatuslikult mõjuks ka kodanikkude peale. (M. Martna, stp: See põhjus peab sügavamal olema.) Võib olla, Teie nimetate peapõhjuse. (M. Martna, stp: Mina soovin, et kui Teie kõnelete, siis kõnelege põhjalikult.) Et härra Martna soovib, et mina peaksin seda tegema põhjalikult, siis mina teen seda ka. (A. Veiler, tõe: Sarnast juttu võib hommikuni kuulata.) Mina võtaksin selle kohta näite just lähemast minevikust, et demonstreerida, kuidas korruptsioon sõna laiemas mõttes aset võib leida nagu ma ütlesin kõrgemates kihtides, meie riigielu kõrgemate tegelaste hulgas. Nimelt on lugupeetud praeguse Riigivanema häälekandja andnud hiilgava näite selle kohta, kuidas korruptsioon, selles mõttes, nagu ma sellest aru saan, kahjuks võib maad leida, mis meie riigielus igatahes ei ole soovitatav. Ma jään ikkagi selle deklaratsiooni piiridesse ja ei hakka siin vaidlema ajakirjandusega,

vaid tahaksin seda juhtu hinnata just kui üht niisugust nähtust, mis meile demonstreerib, kuidas kodanikul on õigus arvata: kui seal ülevalpool tõeaga nii õrnalt ümber ei käida, siis tohin ka mina samuti teha.

Kui praegune valitsus ametisse kutsuti, siis avaldas härra Riigivanema häälekandja, „Postimees“, järgmise kirjutuse — nr. 336, 10. dets. s. a. — Ma arvan ikkagi, et on täiesti õigustatud nimetada... (Vahelhüüe pahemalt poolt)... lubage, ma teen põhjalikult. On ikkagi põhjendatud arvata, et „Postimees“ võib ühendusse seada praeguse valitsuse juhiga. See leht on tema häälekandja. Sest härra Tõnisson ja „Postimees“ on üks olevus kahe näoga. Seda enam, et lehe all seisab ikkagi lugupeetud Jaan Tõnissoni nimi, kuigi väljaandjana, ja kuigi see nimi seal all ei seisaks, on täiesti selge, et „Postimees“ ja lugupeetud härra Tõnisson on üks ja sama. Selles kirjutuses, mille pealkirjaks on „Kristlased vastasrinnas“... (Pahemalt poolt: Ahaa, ahaa!) ...on nimetatud asjaolusid, millel ainult see väike viga küljes on, et ükski asjaolu ei ole tõe. (L. Johanson, stp: Mis on tõe?) Teie ei ole Pilatus, sellepärast ei ole Teil õigust küsida nii. Kui ma selle kirjutuse läbi lugesin ja nägin seal all kahte tähte A. J., siis tekkis minu mõtlemõlgutustes üks lugu piiblist. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) See käiks Teie kohta, et Teie rahuldusite. A. J. — mõtlesin, kes need on, vast Aahab ja Isebel. Aahab — valitseja, riigipea, tundis huvi ühe maatüki vastu, mis tema lossi ligidal oli. (M. Martna, stp: Ernst Petersoni juures koolis käinud!) Tema tahtis seda maatükki omale saada, aga omanik pani vastu. Kuningas oli väga kurb; siis tuli naine temale appi, ning ütles: Küll ma sulle muretsen,... (A. Veiler, tõe: Ikka naised on mängus!) ... ja valetunnistajate abil viidi asi niikaugele, et Aahab sai selle maatüki kätte. (M. Martna, stp: Kas ka kakskümmendviis hektaari?) See tähendab praegustel oludel järgmist: Siin on meil ka olemas iga erakonna jalge all teatud pind, ja mis ime siis, kui erakonnad muutuvad, üks läheb suuremaks, teine vähemaks, ja mõni erakond hakkab oma naabri kohta arvamist avaldama, et sellel oleks aeg kaduda. Kas ei saaks siis jalgealust pinda sealt omale võtta? Ja see mõte igatahes paistis välja Riigivanema häälekandjast, et mispärast see kristlik erakond üldse eksisteerib. (L. Johanson, stp: Teie võrrelge kuningaga! Kas nad tahavad Teid ka naistega välja ajada!) Mina julgeksin tõendada ja näidata, et selles kirjutuses on selles asjas antud valetunnistus, ja lõpuks on kirjutuses näidatud

kõis kätte — siin ta on, tehke mida teie tegema peate: kividega ei saa ju praegu surnuks visata, sest aeg on ikkagi moderniseerunud. Selles „Postimehe“ kirjutuses tõendatakse, et meie erakond viimsel silmapilgul olevat otsustanud koalitsioonist eemale jääda. Ma pean konstateerima, et see ei vasta hoopis tõeloludele. Kuid niisugune teade oli ajalehtedes, ja kodanikud lugesid seda. Siin on aga tegemist sihilikult eksliku juhusega, kus mitte meie rühm ega mina süüdi ei ole, vaid eksitus on tehtud mujal, ja kodanikud ei saagi teada õiget põhjust, sellepärast tahaksin ma neid nähtusi kinni naelutada. Asi iseenesest seisib järgmises: Kui meie olime koos — põllumeeste esindaja, asunikude rühma esindaja, tööerakonna esindaja, härra Riigivanema kandidaat ja mina, — siis näiteks ühe erakonna esindaja deklareeris, et põhiseaduse küsimuses nemad lepivad sellega, mis soovib teine erakond. Kui mina kandsin ette kristliku rahvaerakonna seletused ja kui mõne erakonna poolt asuti nende suhtes eitavale seisukohale, siis mina ei deklareerinud, et nende mõtteavaldustega nõus olen, seda enam, et rühm ja keskkomitee olid samal ajal koos. Kui ma vahepeal telefoneerima läksin, et küsimuse üle läbi rääkida, ja siis tagasi läksin, oli koosolek juba lõppenud, ja järgmisel päeval oli kuulda, et kristlased lepivad kõigega, mis nende vastased on neile ette pannud. See oli ebaõige teade, mis lehtedesse läks, ja seda korratakse pealegi ja tahtakse sellega teatud varju heita rühma peale. Ei ole autunnet tõe vastu. Härrad asunikud soovisid küll, et meie vastasrinda ei oleks jäänud, kuid kahjuks olete Teie meid niikaugele viinud, et pidime vastasrinda minema.

Härra Riigivanema häälekandja nimetab siin, et nemad, kristlased, „on kokkuleppest taganenud ja oma endisi nõudmisi uuesti ette hakanud tooma, mis teistele erakondadele vastuvõetamatud.“ Minu seletusest aga järgneb, et mingisugust kokkulepet ei olnudki, ja meie seda ammugi ei ole murdnud. Vaadake, see on tõsine asi, kui ühele erakonnale ette heidetakse ja sõrmega näidatakse, et ta on kokkulepet murdnud. Nähtavasti ei tee see seal mingisuguseid raskusi, kui keegi Aahab või Iseebel kirjutab sarnase jutu „Postimehes“. Viimast peetakse ju tõsiseks leheks, ja miks ei peaks kodanik uskuma, mis temas kirjutatakse?

Samuti on täiesti ebaõige teade, et meie olevat „võitluskinda visanud tervele kodanikule kokkuleppele“, nagu selles kirjutuses on tähendatud. Mingisugust kindaviskamist ei ole olnud, vaid oleme asjalikult arutanud kõiksugu kokkuleppe võimalusi, ja pean ütleva, et selleaegne Riigivanema kandidaat oli väga

tähelepanelik, ja meie olime paremas vahekorras sel ajal, kui arutati neid küsimusi.

Edasi on avaldatud mõtteid selle kohta, et kristlastel olevat „kaks asja“, mis nad on teinud „eluküsimuseks“, ja tähendatakse sellele, et need „kristlaste eneste nõusolekul seadusandlikul teel olevat läbi viidud“, nimelt perekonnaseisu seadus ja maaküsimus. Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kas ei ole see otse väljakutsuv? Ma olen sunnitud tooma mõningaid fakte Riigikogu protokollidest, mis näitavad hoopis vastupidist. Kõik need viimasel ajal vastuvõetud seadused, mis tangerivad kiriku huvisid, nimelt perekonnaseisu seadus võeti vastu 1925. aasta novembrikuul ja usuühingute seadus sama aasta novembrikuul. Sel ajal oli Riigivanemaks rahvaerakonnast härra Jaakson, kuna „Postimehe“ kirjutuses on öeldud, et Riigivanem olevat siis olnud kristlaste seast. Kristlased olevat siis kõigega leppinud! Austatud Riigikogu liikmed! Kes teist II Riigikogus oli, see mäletab, kuidas meie raiusime nende seaduste vastu ja tegime kõiksuguseid ettepanekuid. Kas ei ole see kõik otsekohe vale „Postimehe“ poolt? Kas see ei ole otsekohe vale, kui tullakse meil Riigivanema häälekandjas ainult vassingutega: kristlased olevat enne nõus olnud, aga korruga olevat seal hakanud puhuma mingisugune uus tuul. Selles kirjutuses öeldakse, et kokkulepe olevat olnud saavutatud varem, ja isegi on öeldud, et lahkuminek olevat üsna „kõrvalistes asjades“ olnud. Meie loeme: „Kokkuleppe puhul oli, kui ma ei eksi, just kristlane Riigivanemaks, kes selle asja pärast piike ei hakanud murdma.“ Ja need olevat vanad asjad, mis juba otsustatud, ja kristlased on andnud oma nõusoleku. Ma küll ei suuda suuremat vassingut ette kujutada, ja pealegi sarnasel tähtsal momendil, kus rahvaesindus valib uue valitsuse ja ollakse rõõmus, et koalitsioon toime tulnud, ja riigi asjad lähevad normaalkäiku edasi. (M. Juhkam, tõer: Üldiselt on õige, aga kui teie siis opositsiooni ei länud, siis olid põhjused samad, mis pärast teie nüüd vanade asjade pärast opositsiooni asusite. Nüüd ei ole midagi muutunud, seisukord on endine.) Mittenõusolekut avaldatakse mitmel viisil: sel viisil, et minnakse opositsiooni, aga ka sel viisil, et koalitsioonis olemisel asutakse eriarvamisele ja eriettepanekute tegemisele. Kui siin isegi nimetatakse, et usuõpetuse küsimuse lahendamiseks olevat kõik ülesandel lõpetatud, mis kristliku ilmavaatega inimestel võivad olla, siis on see vaade väga ekslik. Meie valijate hulgas on palju inimesi, kes austavad piiblit ja heameelega loevad, kuidas Wana Testamendi prohvetid

räägivad õigust raiskuläinud seltskonnale ja valitsejale.

Härra Riigivanema häälekandjas on öeldud: „Nüüd aga näivad kristlased ise seadusandlikult endisest tegevusest täitsa loobuvat“ ja nad nagu „tahtvat endid Riigikogus hoopis likvideerida.“ Mul tuli siin meelde Aahabi ja Isebeli lugu. Kas ei ole need valetunnistused üles seatud seks, et anda surmahoopi naabrile, oma heale naabrile, ja pakkuda temale „Postimehe“ talust köit: vaadake, siin ta on, võtke vastu! (Naer.) Aga kui meie siis ütleme: Olge lahked, võtke see ilus köis tagasi koduseks tarvitamiseks ja harjutamiseks — see oleks vastamine sellesamaga.

Edasi tähendaksin ühenduses sellega veel mõnele iseäraldusele, mis avaldub Vabariigi Valitsuse deklaratsioonis. Näiteks on Vabariigi Valitsus sellest väga huvitatud, et „ühistegevust ja seltskondlikku omaabi toetada Vabariigi Valitsuse poolt heasoovlikult.“ Kui mul oli põhjust nimetada seda härra Riigivanema kandidaadile ja samuti lugupeetud rühmade esindajaile, et kirik ootab riigilt heasoovlikkust, siis ei tahetud seda anda, ja samuti veel teine tark mees, nagu ajalehtedes alati targad mehed kirjutavad, avaldas sel puhul kirjutuse, milles ta rõhutab, kuidas võib üldse niisugune küsimus tekkida, et Vabariigi Valitsus võiks kellegi vastu olla pahatahtlik, see olevat endastmõistetav. Tähendab, et ei ole endastmõistetav, kui deklaratsioonis leitakse vajalikuks alla kriipsutada, et selles punktis ühiskonna suhtes tuleb olla heasoovlik. Ajakirjandus, millest ju tingimata tuleb lugu pidada kui tähtsast faktorist, ei suuda siin alati kasvatada meie kodanikke selles mõttes, et seista tõe pinnal. Selle kirjutuse tagajärjel, mis ilmus „Päevalehes“, võib tekkida arvamine, et kristlased on liiga nõudlikud või isegi jonnakad. Kõige huvitavam seejuures on see, et need read nähtavasti on kirjutanud lugupeetud isik selle ajalehe-toimetuse eesotsas, kellel kohus määras 1½—2 kuud vangistust selle eest, et ta varem oli kristlasi või üht kristlast laimanud ja nende au haavanud, ja pidi avalikult oma lehes tunnistama ja seletama, et ta oma laimu ja auhaavamised tagasi võtab. — „Päevaleht“ nr. 319, 22. nov. 1927. (Chr. Kaarna, tõer: Tähendab, asjata andsite temale liiga kergesti andeks!)

On veel üks koht olemas, milles alla kriipsutatakse teatud tundega, et tuleksid näiteks töökaitse ja töövahekordade lahendamiseks tehtud korraldused läbi viia, nii et nad oleksid „õiglasel ja erapooletud — nii tööandjate, kui tööliste suhtes.“ Kui meie omalt poolt niisama avaldasime, et ka meil on oma õiglusetunne, mitte et meie tuleme nõudmistega, et juurde

nõuda, vaid meie kaitseme oma huve, et kirikult on võetud, ja et meie näeme heameelega, et valitsus ja ka Riigikogu oleksid õiglasel meie nõuete vastu, — siis ei võetud seda kuulda.

Selle deklaratsiooni eelviimases lõikes avaldab härra Riigivanem lootust, et valitsuse tegevus leiaks „meie rahva enamuse elavat poolehoidu ja toetust“, see tähendab, et mitte ainult Riigikogu ei usaldaks praegust valitsust, vaid et ka rahvas teda usaldaks. Mina juba tähendasin mõnele asjaolule, mis näitab, et rahvas omas südames liiga suurt usaldust ei peagi alati valitsuse asjaajamise vastu ja ka nii mõnegi isiku vastu, kes kõrgemal kohal seadusandlikus kogus või valitsuses on. Muidugi, rahvas on vait ja vaikse meelega kannatab seda. Ja kas tõesti arvatakse, kui see deklaratsioon ei arvanud võimaliku olevat vastu tulla kiriku sooviavaldustele, et siis tõesti rahva enamus hakkab avaldama elavat poolehoidu ja toetust valitsusele? Ma kahtlen väga, et see nii on.

Enne kui üle minna sellele punktile, mis kõneleb kiriku ja riigi vahekorrast, tähendaksin ma veel mõnele asjaolule hariduse alal. „Hariduse alal tahab valitsus soodustada rahulikku arenemist, edasi ehitades ja parandades, kus tegelik elu on esile toonud puudusi.

Alghariduse alal tulevad luua soodsamad võimalused kooliruumide soetamiseks riikliku ehitusfondi abil; ellu viia avalikkudes algkoolides tarvilikuks saanud parandused; maksma panna uued algkoolide õppekavad ja täienduskoole arendada vastavalt kodanikkude kutsetöö vajadustele.

Keskhariduse alal tuleb jätkata õppekavade väljatöötamist ning kasvatus- ja õppetöö viljakuse tõstmist“ j.n.e.

Peab ütlemä, et siin on üsna asjalikult ja otstarbekohaselt tabatud see joon, millel haridus peaks arenema. Ja pean tähendama siinjuures, et deklaratsiooni arvustus ei seisa ainult selles, et ära tähendada nõrku külgi, vaid ära märkida ka neid osi, millega võib täiesti nõus olla.

Tööstuse kohta on deklareeritud, et eriti „kesk- ja väiketööstusele katsutakse avaramaid krediitvõimalusi luua“. Ma nimetaksin ühte: olen kuulnud, et on liikumas kavatsus, luua kesk- ja väiketööstuse koda. (Vahelhüüe pahemalt poolt: See on olemas.) Ei, seal on sektsioon, aga nad tahavad iseseisvaks saada. Aga ma tahaksin teada, kas seal poolt, kellel selle kohta sõna öelda, on astunud samme, ja kas need mõtted on vastuvõetavad või mitte. Vast tuleb võimalus tutvuneda nende sooviavaldustega, kes tahaksid saada iseseisvaks, kus muidugi peaksid olema nimetatud need põhju-

sed, miks nad tahavad kaubandus-tööstuskojast lahkuda minna. Üldiselt aga peaks kesk- ja väiketööstusel suurem pind olema, kui seni on olnud.

Nüüd viimaks kiriku ja riigi vahekorrad. Deklaratsioon ütleb, et „Vabariigi Valitsus tahab korraldada riigi ja kiriku vahekorrdi maksvate seaduste alusel, misjuures esilekerkivad võimalikud lahkimineku lahendatakse seaduses ettenähtud korras.

Perekonnanimekirjade sisseseadmist omavalitsuse juures tahab valitsus nii arendada, et seda ülesannet täide saata ilma uute kuludeta.“

Kui algasid läbirääkimised koalitsiooni loomise võimalustest, siis olime meie sunnitud nende olude järgi, mis välja kujunesid eelmise valitsuse ajal, kohe algusest saadik deklareerima, missugused on meie sooviavaldused, ja neid põhjendama. Seda teed oleme me käinud kogu läbirääkimiste aja jooksul. Muidugi oli võimalusi, et kokku leppida üksikasjus, kui oleks neist üksikasjust räägitud rohkem, kuid neist ei räägitud, vaid olid tähtsad põhimõtted ja jäädid nende põhimõtete juurde ühest küljest, ja teisest küljest ei ole meie rühmas taganemist olnud. Milles seisab siin raskuspunkt? Ta seisab selles, et ei leitud kokkulepet esimeses jões personaalraamatute kohta, koguduste liikmete nimekirjade kohta. Minul oli au nimetada üksikasju, et kas ei võiks kokkulepe välja kujuneda järgmiselt: personaalraamatud jäävad kogudustele, sest nad on ikka koguduste liikmete nimekirjad, ja kui tarvis ilmalikul registratsiooniasutusel saada andmeid, siis saab ta need. Ma nimetasin, et kõige parem lahendamisviis oleks nagu Soomes, kus toimetatakse järgmiselt: kui keegi ei soovi lasta registreerida ühtegi sündmust perekonnas, siis antakse temale sellekohane tunnistus välja märkusega, et ta astub kirikust välja, lõpetab kirikuga kõik vahekorrad ja laseb registreerida ennast ja sellekohase sündmuse oma perekonnaelus ilmalikus registratsiooniasutusel. Siin on lahutatud kaks liiki: need, kes soovivad ainult vaimulikkude registreerimist, ja need, kes soovivad ainult ilmalikkude registratsiooni. Aga meil see nii ei ole. Meil tehakse nii, et ükskord lastakse registreerida perekonnasündmus ilmaliku registreerija juures ja teinekord vaimuliku juures, ja sellest tekib kõiksugu hõõrumisi, mis tõesti ei ole soovitatavad. Kui on olemas hõõrumisi, lahkiminevaid arvamisi, siis kui vähegi on head tahtmist, võib ikkagi leida mingisuguse kokkuleppe. Aga siin oli küsimus võetud põhimõttelikult, ja üks erakond vähemalt otsekohe deklareeris, et nemad on selle vastu, et siin vastu tulla kiriku, ja sellepärast oli meil või-

mata kaasa tulla, et siis oleksime võinud selles deklaratsioonis kaasa rääkida.

Küsimus tohiks olla täiesti selge, mis see õieti tähendab, kui tahetakse võtta kogudustelt nende personaalraamatud. Seda ei tee riik ega pole seda siiaani teinud ühegi seltsiga, isegi on andmeid, et ei ole seda Venemaal tehtud, kommunistid on ka jätnud kogudustele nende nimekirjad, miks siis meil on olukord muutunud niisuguseks, et isamaa päästmiseks tarvis on tingimata võõrandada kiriku koguduste liikmete nimekirjad? Ja see arvamine püsib eriti visalt siseministeriumis, ja eriti ühe siseministeriumi kõrgema ametniku juures, kes siiaani on neid asju ajanud ja on võimalikult kaugel enesest hoidnud vaimulikke, konsistoriumi esindajaid, kellega ühes oleks võinud välja töötada registreerimise üksikasju, et asi ei läheks liiga keeruliseks, ja et ei raisataks liiga palju paberit, et ei tülitataks liiga palju kodanikke sellega, et neid tunnistajateks kutsutakse. Hiljuti nimetas mulle keegi advokaat, et need tunnistused, mis antakse registreerimise asutusel allkirjaga kahe tunnistaja poolt, osutuvad väga tihti valeandmeteks, ja et paljud peaksid minema sellepärast kohtualla. Sest kust võtab see tunnistaja andmeid, kust teab ta, et selle ema või isa on sündinud sel ja sel aastal ja kuupäeval. Lihtsalt sõbrapooltest läheb sinna, et olla toeks ja abiks oma tuttavale, sest et seadusetäht seda nõuab. Tulevikus tuleb siin ette tingimata õige palju raskusi. On rohkem tegemist, rohkem tuleb tülitada teisi inimesi ja rohkem on paberit, ja vähemalt siseministeriumi kõrgema ametniku arvamise järgi ollakse veendunud selles, et see on hea ja siin ei tule midagi muuta, nii et bürokraatlik tendents ennast seal õige kindlasti avaldab. Kui ma esinesin sooviavaldusega, et loodaks heatahtlik seisukohta kiriku ja riigi vahel selles ja muudes küsimustes, mida ma nimetan, siis ei ole siin midagi imeks panna. Seda enam, et Riigivanem deklareerib oma deklaratsioonis, et seltskonna vastu avaldatakse heatahtlikkust. Kui meie püüdsime kätte saada sedasama, meile aga seda ei antud, siis on loomulik järeldus, mis sellest teha võime: sinna poole avaldatakse heatahtlikku seisukohta, aga meile, kes meie seda soovisime, seda ei antud. Ei pandud seda sõna deklaratsiooni. Aga kui sõnagi ei ole, siis ei ole mõtet, vastutulekut ega sellekohaseid tegusid. (Chr. Kaarna, tõer: Teie kõnel pidi juba tagamõte olema. — M. Juhkam, tõer: Alguses on ikka sõna.)

Teine sooviavaldus käis selle kohta, kas ei saaks neist raskustest üle, mis tekkisid, kui ma ei eksi, esimese juhuna Riigikogu praktikas, et II Riigikogu oli vastu võtnud

75-hektaarilise normi koguduste maade suhtes, ja III Riigikogu seda normi vähendas. Kui meie üles tõstsite küsimuse, kuidas oleks siin lugu tasuküsimusega kompensatsiooni näol, siis vastati minule — osalt on see põhjendatud, et kui üles võtta tasuküsimus laiemas ulatuses, siis oleks see ebasoovitav riiklikus mõttes, — vastati, et see küsimus on nii keeruline, et ei maksa seda üles võtta. Sellest suudame meie aru saada, nii nagu meie aru saime läinud aastal enne jõulut, kus meeolu oli rühmas õige elav selles mõttes, et koalitsioonist lahkuda, et see ei olnud võimalik seepärast, et välislaenu küsimus oli kaalumisel, ja pidime jääma koalitsiooni, et mitte takistada välislaenu saamist. Aga üldine maatasu küsimus tekkis selle tõttu, et agraarreformi läbiviimisega võõrandati mõisnikkudelt ja kirikult maid. See on üks asi. Ja teine asi on see, et kui ükskord on võõrandamine läbi viidud, nagu seda tehti üldise maareformiga, siis peab selle järele olema kindel tagatis ja alus, et ei korduks sarnaseid nähtusi, nagu see oli koguduste maade teistkordse vähendamisega, mille tagajärjel kodanikkude usaldus seaduse püsivuse vastu kaob. Ja kes võiks meile etteheiteid teha, et meie, jäädes õigluse pinnale, ootaksime ja loodaksime, et meile antakse kompensatsioon või sellekohane avaldus, et tahetakse heatahtlikult seda küsimust arutada, kui see konkreetsemal näol ette tuleb. Aga seda ei deklareeritud meile kahe rühma poolt. Ja mis pidime siis meie tegema? Meie ei saanud selle deklaratsiooni juures kaasa rääkida. Tagamõtteid meil pole olnud, vaid algusest peale avaldasime meie, et meie takistusi teha ei taha. Aga kui selgus, et üksikasjus kokku leppida ei soovitud siis leppisime meie üldsooviavaldusega, et riigi ja kiriku vahekord asetatakse tema arengus heatahtlikkusele; seda ei tahetud meile aga lubada. Neis deklaratsioonides, mis varem on siit Riigikogu kõnetoolilt ette kantud Riigivanema poolt, on käesoleval korral esimene kord, et riigi ja kiriku vahekord teatava pinevuse esile on toonud, ja meie soovisime tõesti, et see valitsus, kes loodab, et rahva enamus avaldaks elavat poolehoidu ja toetust praegusele valitsusele, et ta seda siis ka tõesti võiks teha, sest kirik ei ole ju mingisugune väike selts, millega ei tule arvestada, vaid kiriku taga on ikkagi kogudused, ja enamus neis on piibliusklikud, kes loodavad ja ütlevad: meil on kristlik valitsus, kuigi need mehed ei ole meie mõttes usklikud, siiski teavad nad väga hästi, et piibel nõuab tõtt ja õigust. Kui nad seda tõtt ja õigust näha ei saa, siis hakkavad nad kahtlema, kas riik on üldse nende vastu heasoovlik. Nimetaksin siin veel ühe asja. Vabariigi Valitsus tähendab oma deklaratsioonis,

et riigi ja kiriku vahekord korraldatakse maksimate seaduste alusel, misjuures esilekerkivad võimalikud lahkarvamised lahendatakse seadustes ettenähtud korras. See on õige suur asjaolude pehmenus; seda ei saaks võtta tuleviku kohta, sest lahkarvamised on juba praegu olemas ja nad ei saa enam esile kerkida, vaid nad on juba; ja ei ole ainult lahkumine-kuid olnud, vaid on isegi kokkupõrkeid olnud, on välja kujunenud niisugune olukord, et küsitakse: mis siis õige on? Endine siseminister härra Laretei andis kirja, mille järgi kogudustele on garanteeritud perekonnaraamatute jäämine. Sel puhul oli Riigikogus arupärimine ja võeti vastu liht ülemineku-vormel; samuti võeti ka tööerakonna tegelaste erakorralise teadaande puhul ülemineku-vormel vastu, mis esimesele ülemineku-vormelile vastu käib, ja niisugused üksteisele vastukäivad ülemineku-vormelid pretsedentidena on halvad.

Mis puutub meetrikaraamatute ära kirjamisega, siis on võimalik, et siin leitakse mingisugune kokkuleppe, kuna aga koguduseliikmete nimekirjadest ei saa loobuda. Ja mis teeks lõpuks valitsus nende raamatutega? (M. Juhkam, tõer: Ja kes nõuabki neid?) Nähtavasti olete siis oma arvamist muutnud. (M. Juhkam, tõer: Mul pole seda arvamist kunagi olnud.) Mis teeks siseministerium niisuguse arhiiviga, kuhu seda viia? Kirikuliikmete nimekirjad on mitmesugused. Mõned neist on ainult üksikutel lehtedel, nii et nad ei ole raamatutes, aga on ka raamatuid, milles liikmed on jaotatud valdade järgi. Mis teha siis niisuguse raamatuga? Kas ta tuleb katki rebida ja anda igale vallale tema osa? Näiteks kui koguduste liikmete nimekirjad saadetakse Tallinna siseministeriumi ja vallast tahetakse koguduseliikme kohta andmeid, siis on loomulik, et kiriku kantselei neid andma peab, kuna raamatute riigistamisel andmete saamine Tallinnast — keskkohast — oleks väga tülikas. (M. Juhkam, tõer: Vaat, see'ep see asi on! Andke andmed välja, siis on asi korras!) Koguduseliikmete nimekirjades leidub ka kõikisuguseid andmeid, mis ei kuulu perekonnaseisu seaduse nõudmistesse, näiteks leeri kohta, õppimise kohta, kuidas on jõudlus lugemises ja kirjutamises, nagu endisel ajal selle märkimine viisiks oli, ja samuti ka koguduseliikmete eluviiside üle. Oli väga huvitav; mis ma praegu kuulsin härra rkl. Juhkami poolt, et asi siin ei ole vast nii hull. (Vahelhüüe M. Juhkami, tõer poolt.) Selle kohta võib olla kindlaid kokkuleppeid, ja ma ei näe, mispärast siin kokkuleppe nii võimata on, et sellepärast asi katki läks. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Meie ei taha ja ei kahetse

seda. On väga hea tunne, olla täiesti vaba ja öelda tõtt Riigikogule ja lugupeetud Riigivanemale härra Jaan Tõnissonile, nagu ma seda tegin. (Chr. Kaarna, tõer: Kahju, kui igaüks vabaduse saab!) On väga halb seisukord, kui tunned, et tahaks midagi öelda, aga tuleb nii välja, et peremees Riigikogus on ministerkond, ja sõnavõtmisel ning hääletamisel tuleb vaadata üles, sinna, kus istuvad ministrid. (Naer ja vahelhüüded.) Teie teate väga hästi, kui teie opositsioonis olite, kuidas teie siis teisiti toimisite ja opositsiooni mõttes kõnedega esinesite. Tahaksin heameelega vaba olla ja vabalt siin rääkida, niihästi kiriku kui ka riigi ja rahva ja kodanikude huvides.

Ma olen peajoontes ette kandnud, mis mul oli öelda. Soovin praegusele valitsusele arusaadavalt mitte Aahabi kuulsust, see oli öeldud rohkem vast huumorina, aga kulus ära rääkida siin eht kristlikus mõttes. Peab valitsema tõde ja õigus, ja ma sooviksin, et vast leitaks, ilma et meie koalitsioonis oleme, võimalusi, et saaks kokku leppida ja leida asjalikul teel ühist keelt. Hea tahtmise juures on see võimalik. (L. Johanson, stp: Härra Raudkepp, Teie leppige kokku.) Praegustes oludes ei saa meie deklaratsiooni poolt otsekohe olla, vaid peame jääma erapooletuks, kuid paljudes deklaratsiooni-punktides oleme ühel arvamisel.

L. Johanson (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Seni on valitsuste deklaratsioonide kohta läbirääkimisi teisiti korraldatud kui täna. Ikkagi on antud aega vähemalt päev deklaratsiooni sisuga tutvunemiseks. Täna on aga sellest mööda mindud mõningatel põhjustel, mis meile teadmata, ja teisiti otsustatud. (A. Anderkopp, tõer.: Eile õhtul juba...) Eile õhtul võisid erateel üksikud sellest teada, aga deklaratsioon ise jaotati täna hommikul välja. Ma loodan, et see edaspidi eeskujuks ei jää.

Mis deklaratsiooni enesesse puutub, siis on see võrdlemisi suur, aga ühtlasi, võib olla on see suuruselt tingitud, väga udune: konkreetne sisu upub üldistesse lausetesse, ja terve deklaratsioon, selle asemel, et seal oleksid ära märgitud üksikud ja tähtsamad asjad, mida uus valitsus tahab ühel või teisel alal käsile võtta, muutub üldiseks literatuuriks. Õieti on see deklaratsioon võrdlemisi hea kokkuvõtte kõigist neist deklaratsioonidest, mis terve riigi iseisvuse ajal on ette kantud. Võib olla oli see üheks põhjuseks, mis pärast härra Raudkepp, kes oma erakonnaga on lähedal seisnud, seisab ja saab seisma Riigivanema erakonnale, hakkas kahtlema kõnetoolilt Riigivanema ja tema lehe tötunde juures ja pidas terve ettelugemise selle

üle, et meil korruptsioon valitseb ja tötunne puudub. Tähendab — härra Raudkepi peale on deklaratsioon väga halba muljet avaldanud.

Mis puutub deklaratsiooni põhihelisse, siis on siin lähtekohaks võetud kõigepealt väga raske etteheide, süüdistus laialistele rahvahulkadele, ja tehakse eeskätt ülesandeks laialiste rahvahulkade teguvõime tõusu, üldise töötahte elustamist. See on esikohale asetatud. Sellest on siin varemgi kõneldud aga ei ole suudetud näidata, et meie laialised rahvahulgad, vist mõeldakse selle all eeskätt meie tööliklassi, oleksid sellepärast raskes seisukorras, et neil ei ole töötahet, nagu deklaratsioonist lugeda võib. Meie praegune valitsus oleks paremini teinud, kui ta esikohale oleks nihutanud selle küsimuse, mis siin omalajal teravalt üles tõsteti; töövõimaluste loomise meie laialistele rahvahulkadele. Ma arvan, ei ole mingit põhjust uuel valitsusel kaevata töötahte üle. Ja kui tema sellest kõneleb — töötahte elustamisest ja hulkade teguvõime tõusust, siis selle juures on näitamata jäetud need abinõud, millega seda õieti teha tahetakse. Üksikud abinõud, mis siin teistel aladel ära tähendatud, on sihitud otse selle vastu, et ei saaks töötahte tõusta isegi mitte siis, kui see võimalus muidu oleks.

Edasi on mindud kõigepealt meie välispolitiika juurde, muidugi vist sellepärast, et see on meie tänapäeva tuliküsimus. See on esile tõstetud mitte välisministeeriumis, mitte vana ega uus välisminister pole seda teinud, vaid siseminister. Sellepärast oleks tarvilik olnud uues deklaratsioonis ära tähendada, kes ajab seda poliitikat, kas härra Hünerson oma staabiga, kelle ülemaks härra Sooman, või kaob edaspidi — tarvitades härra Raudkepi poolt täna siin juba tarvitatud sõna — see korruptsioon meie ametkondades, et üks või teine ametkond hakkab end teise alasse segama ja sellega rahvusvahelisi konflikte esile tooma. Mis muidu meie rahvusvahelisesse politikasse puutub, siis on siin üles seatud uus süsteem, nõndanimetatud numbrisüsteem — on numbrite järgi ära märgitud kõik riigid, kellega südamlik vahekord, kes teeb peamuret, kellega vere sugulus, kellega peab püsima sõbralik koostöö, kellega ühiseid muresid on, kellega vahekord peab korrektne olema ja kellele on sisemine sümpaatia. Siin on tahetud Riigikogus mõne pooltneid numbreid panna, kuidas deklaratsioonis üht või teist riiki hinnata tahetud. Esirinnale on tõstetud Soome, sellele võiks 5 panna, — Läti saaks 4 miinus, nii umbes võiks järelle panna, Poola — 3, Saksamaa — 3 miinus, Venemaa 2 pluss j.n.e. Ungari on vist ära unustatud, ma arvan, ta ei ole meelega vahele jäetud, ta oleks ikka rohkem saanud kui rahuloldav,

võib olla 3 pluss. (A. Anderkopp, tüer: Miks Teie seda arvate?) Sest öeldakse olevat veresugulus ja hõimkond seal. See on see uus välispoliitiline programm, mida uue valitsuse deklaratsioon pakub, ja peale hindamise ja keskmiste sõnade seal muud midagi öeldud ei ole. Peale selle tähendab deklaratsioon, et Saksamaaga loodab Vabariigi Valitsus kaubalepingu sõlmida. (K. Päts, põl: Kas see siis tarvilik pole?) Ei, see on tarvilik küll, kuid samal ajal on tarvitusele võetud teised abinõud, on tollisõda kuulutatud. (K. Päts, põl: Ega seda üks pool pidada ei saa.) Ja üks kõrgem ametnik ütles selle kohta, et mis siis on, kui tollisõda tuleb. (K. Päts, põl: Seda võis üks väike ametnik öelda.) Ei, see oli üks suur ametnik, kes seda eelnõu kaitses. Kuid ma arvan, et Saksamaaga ei saa nii talitada. Aga meil on võetud suur, kõrge rinnatoon ja ei ole kõiki teisi teid ära kasutatud vahekordade korraldamiseks. (M. Martna, stp: Sama härra on üks teekorraldajatest.) Nii ei paista deklaratsioonist välja, missugune vahekord Saksamaaga uue valitsuse poolt tarvilikuks peetakse, kas tuleb majanduslik võitlus või mitte, ja missugused need väljavaated on, kui tollisõda peaks algama.

Siis kõneldakse riigikaitses ja siin on tähendatud üksikute seaduste peale, mis juba Riigikogust läbi läinud ja seega enam uue valitsuse töökavasse ei kuulu. Näiteks nimetab deklaratsioon ettevalmistamist üleminekuks üheaastalisele väeteenistusele. Siin on tähtsamaks punktiks, teostada koolinoorsoo sõjalist õppust vastavalt 1926. a. vastuvõetud kaitseväeteenistuse seaduse nõuetele. Tähendab, tahetakse seda vaimu, mis kristlikud haridusministrid on sisse viinud, süvendada. (K. Päts, põl: Ei, härra Johanson, see on vastu-pidi, neil saab aega vähendatud.) Mina seda sõjatehnikat ei tunne, aga nähtavasti ol-lakse arvamisel, nagu Vene kindralid, et on tarvis teenida 5—10 aastat. On vasturääkimist pedagoogide keskel, kes arvavad, et ei ole õige, kui lapsi maast-madalast õpetatakse relvade-ga ümber käima ja torkima oma ligimest. (K. Päts, põl: Seda nemad ei tee!) See surmab ometi noores inimeses selle, mis härra Raudkepp oma ilmavaate seisukohalt ei tahaks. Edasi kõneldakse seaduslikust kor-rast. Mis selle seadusliku korra all mõeld-akse?

Riigikogu liikmetele on välja jagatud esit-is, millelega samal ajal kinnitatakse sõjaseaduse pikendamise otsus, mille järele absoluutset vajadust praegu ei ole. Sõjaseaduse pikenda-mise seadusega tahetakse anda välismaal sar-nane ettekujutus, nagu oleks meie siseolud nii halvad, et siin ilma sõjaseaduseta ei saa valit-

sedat. Või peetakse seda seadust tarvilikuks sel-leks, et neid tüdrukukesi, kelle süüdi võiks arutada harilikus kohtus, ümber paigutada poliitilise kohtu alla, kuna tähtsamad tegelased jäävad hariliku kohtu alla. 18- kuni 20- aasta-sed tütarlapsed, kes leitakse olema süüdi läbi-käimises kommunistidega, antakse ohvitseride kohtu alla. Mis takistus siin on, et neid ei võida anda hariliku kohtu alla? Ei ole seda erakorralist seadust tarvis, et alles hoida sõja-kohtud. See seaduslik kord on õieti õigusliku korra vastane.

Edasi kõneldakse kaitseliidu väljaarenda-misest. Mille peale aga tähelepanu tuleb juh-tida on see vaim, mis hakkab viimasel ajal ilmutama end meie kaitseliidus, ja on kuulda, et mitte ainult reamehed, vaid ka kõrgemad sõjaväelased on julenud arvustama hakata demokraatlikku korda. Kui niiviisi edasi läheb, siis ei saa imestada, kui selle organisatsiooni häälekandja oma kuukirjas, mis riigi rahaga välja antakse, poliitilist ässitustööd teeb.

Omavalitsuse tegevuse juures kõneldakse vallaomavalitsuste arendamisest elujõuliseks maaomavalitsuse algüksuseks. Aga täiesti vahele on jäetud, mis maaomavalitsusega saab, ja kas on loota, et see valitsus tahab omavalitsuste seaduse välja anda või mitte, et ometi see se-gadus kaoks, ja omavalitsused kindlamal alu-sel võiksid tegutseda. Siin kõneldakse ainult ühest algüksusest ja selle väljaarendamisest. Öeldakse, et Vabariigi Valitsus asub omavalit-suste maksuseaduse kokkuseadmisele niipea, kui üldine maksusüsteem välja arendatud. Kunas see välja arendatakse, selle kohta ei ole mingisuguseid andmeid deklaratsioonis. See võib ka viimselpäeval sündida. Oleks tulnud märkida, mis tahetakse selle maksusüsteemi väljaarendamiseks lähemas tulevikus teha. See on aga tegemata jäetud.

Mis puutub riigi ja kiriku vahekorda, siis on sellest kõnelenud rkl. Raudkepp, keda see huvitab. Aga see vahekord on seni olnud rohkem kui sõbralik, mida näitab Toomkiriku ülevõtmise lugu ja see, kuidas nüüd on pida-nud siseministeerium väga paljudel juhtu-mistel järele andma konsistooriumile kui era-asutusele. Mina usun, et edaspidi see vahekord niisama sõbralik on ja siingi mõni seadus tähele panemata jäetakse, samuti rahva nõuded ja huvid.

Erliliseks ülesandeks võtab Vabariigi Valit-sus oma tegevuskavasse valitsuseaparaadi üm-berkorraldamise. On küsitud selle seaduseel-nõu autorilt, palju see kokkuhoidu annab. Tema on öelnud, et võib olla annab ühe prot-sendi. Kas see üldse otstarbekohane on, kui üksikute ministeeriumide eriülesanded kaotatakse, see on suur küsimus. Töö-hoole-

kandeministeerium tahetakse kaotada, ja siin on selle põhjusena olnud mitte kokkuhoidmise tahe, vaid see viha, mis on iga aasta-ga kasvanud töökaitse ja üldse tööliste vastu, mulle võõrastavatel põhjustel. Mina arvan, et meil tuleb ikka vaadata tööliklassi peale kui kodanikkude peale, kelle seisukorda peaks ka vastavate seadustega parandama. Töökaitse ei ole ainult meil, vaid igas teises riigis. Ja mujal on ta rohkem välja arenenud kui meil. Siin nüüd sarnast vaenulikkust tunda, et sellepärast hakata vastavaid ametkondi likvideerima, ja seda tahetakse muu seas kaitsepolitseiga ühe katuse alla viia, see vaid näitab, kuidas meil vaadatakse tööliküsimuse peale. Seal on läbi läinud teine ettepanek, et viiakse haridusministeeriumi juurde, aga ta iseseisvus on kadunud. See kokkuhoid igatahes põhjendatud ei ole. Omal ajal, nagu Riigikogu liikmed mäletavad, viidi suur vähendamine läbi — vähendati tunduvalt tööinspektorite võrku. Oli teada, kui väga omapäraseid ametnikke uute inspektorite hulgas oli. Näiteks oli üks tööinspektor — sellest on siin varemgi juttu olnud — sellega toime saanud, et kohvikus kuulutuse üles löönud, et kes tahab minuga kokku saada, see võib tulla sel ja sel ajal. Kas need jõud kohased on või mitte, selle üle ma kõnelda ei taha ja selleks ei ole praegu siin ka aeg. Aga et selle võrgu kokkutõmbamise halbtusi tekkis, et tööinspeksioon selle tagajärjel tunduvalt nõrgenes, seda oleme võinud tähele panna hiljutisel tööõnnetusel „Heliose“ vabrikus. On tulekahje olnud, masinarikkeid ja inimeste masinate vahele jäämisi, mis kõik tunnistab tehnilise järelevalve puudusest. Ametlikud andmed näitavad, et tööinspektorid ei jõua kõiki kohti läbi käia paremgi tahtmise juures. Kujutage ette, missugune on tööinspeksiooni seisukord Tartumaal. Tööinspektor on Tartus, aga selle sama inspektori alla käivad Valga, Võru ja Petseri. Olge head, kuidas ta sõidab näiteks Rääpina? Ma tahaksin teada, kuidas ta sinna läheb? Kui omnibus ei käi, peab hobusega sõitma, ja Võrru samuti. Valka, sinna on kergem minna. Kuid kauge-matesse kohtadesse ei pääse teatud aasta-aegadel, peab väga suure ringi tegema, kui sinna minna tahetakse. Tartusse on pandud üks abijõud, kantseleijõude ei ole vähendatud, koosseis on endiseks jäänud, aga provints on inspektorita jäetud. Vaadake, seal on siis „korraldusega“ tegemist. Kui töö-hoolekandeministeerium kaotatakse, arendatakse tööinspeksiooni halvamist edasi.

Õigusliku korra ja seaduslikkuse kindlustamisest on härra Raudkepp kõnelenud, sinna õigusega tähelepanu juhtinud, et meil suured protsessid nii nagu ummikusse seisma on jäänud.

Hariduse alal tahab valitsus soodustada rahulikku arenemist, edasi chitades ja parandades, kus tegelik elu on esile toonud puudusi. Seda on hinnanud härra Raudkepp ja on avaldanud oma kõigesuuremat rahulolemist. Ja selleks on temal põhjus, sest siit võib järeldada, et Vabariigi Valitsus selle edasiehitamise all mõtleb sedasama lammutamistööd, mis praeguse ministri eelkäija härra Lattik on teinud. Sest viimastel aastatel ei ole meil sellel alal mingisugust ülesehitamise tööd tehtud. Aga meie tahaksime siiski loota, et uus minister senise jälgedes ei käi. Koguni selle vastu — viimastel aastatel, kui rahvaelus tähele panete, olete võinud kuulda igalpool, kuidas katsutakse survet avaldada selle suure ülesehitava töö — alghariduse — vastu. See on üheks põhjuseks, miks janditakse õpetajate palgaseadusega, mille nüüd iga valitsus on lubanud ellu viia, aga selle siiski tegemata jätnud. Kui kevadel õpetajate palgaseadus vastu võtmata jäeti, siis ei olnud selle põhjuseks tehnilised raskused, ja sügisel maeti see seadus sel ajal, kui võimalik oleks seda vastu võtta ja mil ta oleks tulnud maksma panna, sest tähtajad on ammu üle jooksnud, uuesti kalevi alla. On tehtud kihutusetööd algkooli vastu. Seda on tehtud kavakindlalt ja selles on suured teened endisel haridusministril. Kus need õiged põhjused on, — kristlased on juba oma osa kätte saanud, usuõpetus on koolidesse viidud, — sellega ei ole võimalik välja tulla.

Siis on hariduse alal märgitud, et tahetakse lahendada tööstusõpilaste küsimust. Selleks on kaubandus-tööstuskoda välja töötanud eelnõu, ja see viib meid mõnikümme aastat tagasi, nimelt tahetakse tööstusõpilasi kreposteerida tööstuseettevõtete külge ja sellega anda odavat tööjõudu tööstuseettevõtetele, mida võiks, ilma et seadus seda piiraks, kasutada. Et see õnnelik võte oleks meie oskustöölise soetamiseks, selle juures tuleb enam kui kahelda.

Riigi majandusealal on Vabariigi Valitsus kõige enam huvitatud välislaenu kasutamisest. Selle kasutamine on juba kindlaks määratud: üks osa läheb emissioonipangale, teine osa — pikalaenu pangale, ja kolmas osa jäi kulude katteks. Välislaen on meil läinud selle augu katteks, mis kullafondi ärakasutamine on loonud, nii nagu rahaminister Sepp seda on tunnistanud.

Siis kõneldakse, et riikliku krediidikorralduse teel tuleb raha juhtida elujõulistesse ettevõtetesse rahvamajanduslikkuldel aladel. See on üldine lause või käeliigutus, mis ei ole puudunud ka senistel valitsustel, aga seni on siiski ummikusse joostud. Kas nüüd uus valitsus suudab ummikust välja tuua seda, mis läinud

valitsus teinud ja milleks praeguse valitsuse liikmed ja sellest osavõtavad erakonnad alati kaasa on aidanud, selle taha tuleb asetada küsimismärk.

Siis edasi: „Maksustamise alal tuleb revideerida maksustuse aluseid ja korda ning arendada maksustamist õigluse põhimõtte ja riigikassa nõuete kohaselt.“ Väga ilus sõna „õigluse põhimõtte“, kui sellele mitte sisu ei annaks kaubandus-tööstuskoja ringkonnad, kelle eesmärk on jõukamate kihtide pealt maksukoormat vähendada ja seda veeretada vaesemate kihtide peale.

Siin meie leiame ka: „Tulumaksu progressiooni tõus tuleb vähendada, kuigi selle tagajärjel maksu kogusumma ajuti väheneks.“ Kuidas seda puudujääki katta tahetakse, mis suuremate sissetulekutega maksualuste maksunormi vähendamise läbi tekitatakse, selle kohta meie ei leia mingisuguseid näpunäiteid. Täheleb, need maksud pannakse vaesemate, vähema sissetulekuga inimeste peale.

Siis on edasi ette nähtud: „Elukalliduse vähendamiseks loeb Vabariigi Valitsus tarvilikuks alandada sisseveetolle esimese järgu tarbeainete pealt.“ Seda ütleb Vabariigi Valitsus samal ajal, kus on tolle tõstetud suurema jao kaupade pealt. Saksamaalt tuleb umbes 50%. Tolle tahetakse tõsta eelnõu põhjal, mis rahaasjanduse komisjonis arutamisel, 50% võrra ka esimesejärgu tarbeainete pealt, aga deklaratsioonid öeldakse, et esimesejärgu tarbeainete pealt tahetakse tolle alandada. Siin on teatud vastolu olemas.

Edasi kõneldakse: „Põllumajanduslikud väljaveotollid tulevad kaotamisele võtta.“ See on nõudmine, mille põllumehed alati on esitanud.

Ühistegevuse vastu tuntakse siin sõbralikkust. Selle juures ei tule kahelda. Mis põllumajandusest kõneldakse, see kõik on literatuur, sisu sellele annab põllutööministri isik, ja härra põllutööministrit on hinnanud kõige paremini just Riigivanema enese erakond ja tema organid. Et siin oleks loota sel alal mingisugust uut suuna või sarnaseid võtteid, mis tooks tulu meie laiematele rahvahulkadele, selle juures tuleb küll väga kahelda. Otse variseerlikult kõneldakse: eluasemete kruntide loomist tahetakse jätkata eriti seal, kus leiduvad püsivamad töövõimalused. Mis on siis seni nende eluasemete loomiseks tehtud, et seda politikat tahetakse jätkata? Eluasemete kruntide asutamine pandi põllutööministri poolt seisma, kes ruttas välja mõõtma kirikutele maid ülemäära, ja sellejuures ei küsitud neist inimestest, kes olid kohale vedanud ehitusmaterjali selles lootuses, et nad maad saavad. See jäi mädanema ja mädaneb praegugi.

Nii on eluasemete kruntide väljaandmist teostatud. Kui on kohti välja antud, siis on hinnad aetud võrdlemisi väga kõrgeks. (Põllutööminister O. Köster: Loositeel antakse välja!)

Mis puutub popsiseadusesse, siis on ette nähtud, et tahetakse popsiseadust muuta. Sellest kõneleb minu parteikaaslane, ainult olgu siin märgitud, et just viimasel ajal tuleb kaebusi, et popsiseaduse asjad pea igal pool seisavad, ei anta neile tarvilikku käiku. Nähtavasti oodatakse selle hüüdsõna teostamist, mis on lendu lastud, et popsiseadus tuleb muuta, ja sellepärast on asjad seisma pandud. (Põllutööminister O. Köster: Seadused lähevad tähtaegade järgi.) Tähtaegadest ei peetud juba alguses kinni, kõnelemata viimasel ajal. Ja just viimasel ajal on asjad seisma jäänud, kuigi nende lõpuleviimine võimalik oleks. Tuleb järeldada, et uuel valitsusel popside suhtes uus kavatsus näib olevat. (Chr. Kaarna, tõer: Pole kuulda olnud!) On siiski kuulda olnud.

Edasi kõneldakse põllutöö kutseesinduse otstarbekohasest korraldamisest seaduse alusel. Härra Raudkepp on sel puhul üles tõstnud väikeja kesktöösturite kutsekoja küsimuse. Ma arvan, selle järele tuleks vaimulik koda ja teiste kutsealade koad. Ja mina arvan, et juba praegu, kus kaubandus-tööstuskoda on asutatud, tuleks asuda ka tööliste avalikõigusliku esinduse ellukutsumise eeltööde tegemisele. (J. Teemant, põl: Meie ei ole selle vastu.) Teie ei ole vastu, aga Vabariigi Valitsus seda oma deklaratsiooni ei ole võtnud ja ei ole sel alal algatust kuulda olnud.

Põllutööministriumil alal võiks veel märkida seda — celmise valitsuse ajal ei antud juurdelõikeid väikekohtadele, asunikudele või nõndanimetatud väikeasunikudele, kellel kuus, seitse või kaheksa vakamaad maad, samuti on võimalik ka teistele väikemaapidajatele asunikudele juurdelõikeid anda. Aga suured lahmad on antud suurkohtapidajatele. Korraldamata on ka riigimaadel asuvate rentnikkude ja popsnikkude vahel. (Põllutööminister O. Köster: Ei jõua igalpool.) Aga miks teie ruttasite nende kirikumaaedega kõigepealt? Kirikumaaed juures tuli teha mitmekordset tööd, enne mõõdeti välja 75 hektaari, siis 50. (Põllutööminister O. Köster: Seadus tuli täita.) Aga kui oleksite seal äraootavale seisukohale jäänud, need tööd viimste hulka lükanud, siis ei oleks seda ametnikkude kulu olnud. Teie ruttasite välja andma ülemääras, kuna võimalik oli seaduse järgi ka vähem anda kui 75 hektaari. (Põllutööminister O. Köster: 75 hektaari oli omal ajal mõõdetud.) Teie hakkasite kirikumaid välja

andma ja koondasite sinna kõik ametnikud, ja teised tööd jäid tegemata. Niisama on metsamaade väljaandmisega. Selle asemel anti härra Tiefi poolt, kes ise metsa asjus nii väga palju kõneainet on andnud, väga drakooniline määrus välja, karistumäärus metsamaterjalide omavolilise tarvitamise eest, niisama ka karjatamise pealt. Aga antakse küll sund- ja trahvimäärused välja, kuid puuduvad põllutöoministeeriumi korraldused selle kohta, kuidas neile vähese maaga inimestele karjatamisvõimalust anda, kes muidu karjatada ei saa, kui tuleb neile riigi karjamaa võimaldada, või kuidas metsamaterjalide andmist maal paremale järjele asetada, selle kohta korraldused kahjuks puuduvad.

Kalaasjanduse väljaarendamine ühes sisevete kalariikkuse tõstmisega kalakaitse ja kalakasvatuse soodustamise teel tuleb tõsiselt käsile võtta.

Muidugi võetakse tõsiselt käsile. Mis „tõsiselt“ all mõeldakse, on aga ütlemata jäänud, kas piirduakse ainult „Keskkala“ finantseerimisega, või on siin muud kavatsused. Eriti tuleks märkida, mida mõeldakse Peipsi rannikus teha, kas tahetakse seal parandusi ette võtta. Selles asjas on vana valitsuste ajal kõneldud ja tuleb edasi kõnelelda. Niisugune kord, nagu see seal praegu valitseb, ei tohi edasi kesta, sest see muutub hädaohtlikuks riigile ja rahvale.

Laevandust tahetakse ka välja arendada, kuid mis sellega tegema hakatakse, see jääb ütlemata. Meie oleksime parema pildi saanud, kui oleks öeldud, et laevanduse alal võidakse seda ja seda teha. Võib olla antakse laenu, nagu seni — juhuslikult. Ja see on vast kõik.

„Kesk- ja väiketööstusele katsutakse avaramaid krediitvõimalusi luua.“

Seda on ka senised valitsused öelnud, aga kesk- ja väiketööstus püsib samal kohal, nagu seni on olnud, ja siin ei ole paranemist loota. Terves selles deklaratsioon on üks uus leid, mida võiks võrrelda Kolumbuse Ameerika leidmisega, nimelt: „Nõuande ja seletuse teel tuleb püüda ära hoida uute tööstuseettevõtete tekkimist, mille toodetele raske turgu leida.“ Nähtavasti mõeldakse selle all seda, et tahetakse — eeskujuks võttes emade nõuandepunktid ja abiellu astumise nõuandepunktid, — asutada ka töösturitele mingisugused nõuande- ja seletuseandmise punktid. Ma ei tea, kas need punktid tulevad maakondade või tööalade järgi. Kas kujutatakse meie majanduseolude arenemist nii naiivselt ette, et siin võidakse samuti tegutseda, nagu raskejalgsed ja rinnalasteemad juures. Igale alale seda ikkagi viia ei saa. Ei saa töösturi või ettevõtja peale, kellel on võimalused või teatud kapital ettevõtte

avamiseks, samuti mõju avaldada, nagu algkoolist tulnud õpilase peale, kui see läheb tööd otsima: et ära hakka vasesepaks, vaid hakka kingsepaks või rätsepaks. Nii ei saa meie oma tööstureid ette kujutada.

Sellele järgneb, et uute töövõimaluste loomiseks tuleb kavakindlalt kaasa aidata käsitöö-, kodukäsitöö, kunstkäsitöö ja muu väiketööstuse eluvõimsate harude väljaarendamise teel. Täna toodi eelarve-komisjonis ette, et meil kodukäsitööna valmistatakse küll labakindaid, kuid nende arv on piiratud, sest neid valmistatakse hädaabitööliste, kelle arv on piiratud. Mida nüüd kõik see kokkuvõrmine meile annab, seda ei ole ka nende institutide pooldajad öelnud, ja küsitav on, kas võib 100 aasta jooksul käsitöö sedavõrt edeneda, et ta täidab need augud, mis meie rahvamajanduses tekivad. Meil on see muuseumi kultus nii väga lihas ja luus, kuid ega meie oma tööstust ei või muuseumi paigutada, vaid peame vaatama ja jälgima, kuidas mujal selles suhtes tehakse. Ja ma arvan, et peaks vähem kõnelema kodu- ja kunstkäsitööst, kui suurest tööstusharust. Sest 20. sajangul on raske uskuda, et päästeingel ilmuks käsitöönaol. Kodukäsitöö kohta on meil näiteid toodud, näiteks Avinurme puunõude ja puuanuimate valmistamisest, kuidas seal just põllutöoministeerium oma korraldustega takistusi teeb, inimesed metsamaterjali ei saa. Ühelt poolt näeme selle sissejuurdunud kodukäsitöö surmamist oma korraldustega ja teiselt poolt mingisuguseid sisutuid kõnelusi kunstkäsitööst.

Kaubanduse alal tuleb kodumaa tööstus- ja kaubandusele siseturgu kindlustada. Aga millega seda tehakse? Arvatavasti kaitsetollidega. Kuidas on aga see kokkukõlas tollide alandamisega, millest eespool kõneldakse.

Ühendusvahendite, eriti teede alal tahab Vabariigi Valitsus seaduse ellu viia, uue maantee seaduse, mis muu hulgas ette näeks naturaalkohustuse ärakaotamise. Kuid ei ole märgitud, kuidas seda teha kavatakse. Kas Vabariigi Valitsus pooldab seda, kui igale kodanikule, olgu ta jalamees või hobusemees, pannakse teedekapitali heaks lisaisikumaks peale umbes 500 marga suuruses aastaks.

Mootorvagnid ja mootorrongid oleksid võinud välja jääda, sest palju neid siis iga aasta käima pannakse? Kaks kuni kolm — need käivad juba, ja suurt muudatust see meie liikumisealal ei tee. See on ju maitseasi, ja kui nad siin deklaratsioon on, siis võivad nad ka siin püsida. (J. Klesment, stp: Tresiin ka hulka võtta.) Jah, see on õige, tresiin oleks ka tulnud märkida.

Uute raudteeliinide ehitamisele tahab Vabariigi Valitsus asuda väliskapitali juuretõmbamise teel. Kui sellega mõeldakse kitsarööpalise andmist seltside kätte, siis tuleks selle otstarbekohasuse juures enam kui kahelda.

Tööpuuduse vastu tahab Vabariigi Valitsus muidugi võidelda, seda on kõik valitsused tahtnud, aga kui nüüd seda võitlust lähemalt vaadata, siis pole see muud midagi, kui mittevõitlemine. Ka selles lisaeelarves, mis number 2. all Riigikogule esitatud, leiame meie tööpuuduse vastu võitlemise sousti all terve rea summasid. Eelarve-komisjonis oli aga võimalus lähemalt näha, et siin ei ole muud midagi, kui teedeparandamise tööd, mida edaspidi niikuinii tuleks teha, kui naturaalkohustus ära kaob, 900 miljoni eest aastas. Sildade parandamine, näiteks Lükati silla parandamine, see olevatki tööpuuduse vastu võitlemine. Aga rohkem seisab see selle maakoha ja ümberkaudsete inimeste huvides. See on muidugi tarvilik, aga sellele ei maksaks sarnast silti anda. Need tööd, mis tarvilikud, tehakse teise sousti all ja kõneldakse siis tööpuuduse vastu võitlemisest.

Edasi ei ole üldise töökaitse olukorra arendamisest midagi räägitud. Küll on aga kõneldud, et tervishoiu, hoolekande ja töökaitse aladel tahab Vabariigi Valitsus tööd nõnda jätkata, et uuendused oleksid meie rahva kandejõu kohased, nagu seni töökaitse ja hoolekande seadused ei oleks kandejõu kohased. Seda tuleb siit järeldada. Vististi, kui Vabariigi Valitsus deklaratsiooni selle punkti kokku seadis, mõtles ta ka põllumeese kongressi otsuste või härra Tonkmami kõne peale, kus on öeldud, et meie hoolekande all tuleb mõista seda, et inimestel ei ole õigus nõuda hoolekannet vaid hoolekande korral oleks inimestel ainult õigus paluda. Muidugi, see palumine vastaks kandejõule, selle juures ei ole mingisugust kahtlust!

Töökaitse ja töovahekordade lahendamiseks tehtud korraldused peavad olema õiglased ja erapooletud nii tööliste kui tööandjate suhtes. Mis see siis ütleb? Kas ei ole töökaitset ja tööliste vahekordi seni korraldatud erapooletult! Seda on tehtud erapooletult tööandjate suhtes. Vene riigivõim andis välja tööandjate ja tööliste vahekordi lahendavad seadused, aga neid seadusi ei ole meie riigis viimasel ajal peetud. Seda näeme ületunnitöö juures, tükitöö juures, mis sünnib täiesti võõrastel ja lubamatutel alustel. Seda oleme kuulnud teedeministri enese poolt, kuidas ta on õigustanud seda isegi sisuliselt lubamatut olukorda, mis teedeministeerium oma tööliste juures küttelaos on maksma pannud, kus töölistel igasugused

õigused ära võetakse võib olla isegi juriidiliste konksude abil.

Korterikitsikuse vähendamiseks tuleb kiires korras ära kasutada selleks otstarbeks juba määratud krediite, viimastele lisa muretsedes niisugusel määral, kui seda võimaldab riigi rahaline seisukord. Kuid selleks krediite ei anta.

Lõpuks on Vabariigi Valitsus öelnud, et ta kõneleb siin riigi kõrgemates huvides, et tahetakse tegutseda kõrgemate huvide kohaselt. Kas ei oleks siiski õigem, kui oletame, et Vabariigi Valitsus kõrgemate huvide all mõtleb füüsilisi isikuid, kõrgemat kihti, nagu see seni on olnud. Kuigi on nimetatud ka laialisi hulki, kellele etteheiteid tehakse, siiski tuleb tervest sellest deklaratsioonist, iseäranis tema vaimust ja üldlausetest oletada seda, et ei taheta tähelepanu pöörata nähtustele, mis iseloomustavad meie praegust sotsiaalset ja majanduslikku seisukorda, ja ei ole oodata, et hakatakse tegutsema energilisemalt meie majanduslikkude olude lahendamiseks. Seda on raske uskuda, et härra Holberg tööstusele uue suuna annab, kuna härra Holbergi hüüdsõna meie juba mitmel korral kuulnud oleme, ja see hüüdsõna on hävitav meie tööstusele. (A. Anderkopp, tõer: „Helios“ läks juba!) Jah, see oli esimene varblane, mis lasti. Ei ole nüüd arvata, et energilised abinõud nende olukordade parandamiseks ette võetakse, nimelt et kuritegevus, surevus väheneksid, et rahvaarv kasvaks, et inimesed võiksid abielluda, ja lõpuks, et haigused väheneksid, ning et teised sarnased pahed meie ühiskondlikust elust kaoks. Selleks ei näidata tahet, ei näidata abinõude peale, mida oleks võimalik käsitada, ja võib olla, et härra Raudkepil on väga palju õigust selles, kui ta ütleb, et korruptsioon ei taha meilt väheneda.

Nii ei ole uue valitsuse programm, tegevuskava sarnane, mis lubaks eeldada meie rahva olukorra paranemist, vist tammutakse senises suunas edasi, ja see suun kahtlemata viib suuremasse ummikusse, kui praegu ollakse.

Vaheaeg kl. 20.30 min. — kl. 21.

A. Anderkopp (tõer): Tööerakonna rühm võtab uuest koalitsioonist osa, sellepärast on minul au seletada järgmist. Eriti viimastel kuudel oli meil valitsemise alal tekkinud küllalt sumbunud õhku, olid ainult närvilikud tõmblemised valitsuse töös, nii et meie rühmal lootust ei olnud, et siin rahu-likku ja ülesehitavat tööd näha saab. Vaatamata sellele, et kindel lubadus oli antud, et valitsus hea tahtmisega ja kokkukõlas rahvaesindusega Riigikogu näol tahtis töötada, olime

pidanud tunnistama, et ükskõik missugused ka need seletused ei olnud, mis vastasrinna poolt avaldati, nende peale rohkem kui naervalt vaadati. Ometi on selge, et vastasrinnal on mõtteid ja vaateid, mis midagi väärt, sest ta seisab eemal valitsuse tööst ja näeb sellepärast rohkem kui valitsus. Loomulik on, et valitsus sellele vastasrinnale tähelepanu peab pöörama, sest nii on see igalpool mujal maades olnud ja saab kindlasti olema. Meil oli aga teisiti. Sellepärast on meil nüüd uue valitsuse puhul küllalt põhjust loota, et võime vabamalt oma kodumaal hingata. Seda on eriti rohkem põhjust sellepärast uskuda, et praeguse valitsuse jalus ei ripu kammitsana tagasikiskujaid, kes valitsuse tööd edaspidi halvaksid.

Üheks tähtsamaks alaks, mis käesoleval puhul valitsuse deklaratsioonis vaadata ja hinnata tuleb, on kahtlemata meie majanduseelu. Siin on meil põhjust arvata, et uus valitsus tahab minna edaspidi otsekohest arendavat ja arenevat rada, kus ka laiemate rahvakihtide huvid enam eestkostjata ei oleks. Meil on varemalt mitmel puhul võimalik olnud valitsuse tähelepanu sellele juhtida, et senine tee õige ei olnud. Inimestele on ränk koorem kaela langenud, inimestele, kellel ainelised võimalused suured ei olnud.

Meil on võimalus olnud näidata, kuidas eriti tööliste palgavõitluse küsimuses valitsus teisiti on talitanud, kui ta seda tegema oleks pidanud. Tema on peatuma jäänud ainult ühe poole juures, on läbirääkimisi pidanud ainult tööandjatega, mille tagajärjel muidugi tööliste ja tööandjate lepitamisest asja ei saanud.

Kui uus valitsus oma deklaratsioonis põhimõtte üles on seadnud, et tema sellel alal tahab mõlema poolega arvestada, siis on see nähtus, mille üle rõõmustada tuleb. Tahame loota, et valitsus ka selle järgi käib.

Samuti on valitsus omaks võtnud põhimõtte, mille järgi majanduseelu otstarbekohase korraldamise kõrval tahetakse appi tulla rahvakihtidele, kelle huvid seni kaitseta olnud. Tahetakse erakorralist rõhku panna maksutamise korralduse peale, seda õiglasemaks teha ja kergendada seal, kus erilisi raskusi ees on, ning alandada neid makse, mis raskeks on kujunenud.

Selle kõrval on valitsus oma kohuseks võtnud aru saada, et elukalliduse koorem meie rahval kerge kanda ei ole. Sellepärast on valitsus omale kohuseks võtnud tollide alandamise küsimuse päevakorraks tõsta, mida ainult tervitada tuleb. Tahaksin peale selle lootust avaldada, et see seadus, mis eelmise

valitsuse poolt esitatud ja praegu komisjonis on, nimelt maksimaal- ja minimaaltollide sisseadmise kohta, et see valitsuse poolt tõsiselt kaalumisele tuleks, et mitte kerge käega ei talitataks. Valitsusel enesel peab arusaamine olema, et ülepeakaela ei või sisse seada maksimaaltolle üksikute riikide suhtes, mis meie ootamatuid raskusi võib tuua rohkem, kui arvatakse.

Valitsus on omale kohuseks seadnud hoolitseda meie rahvale suuremate töövõimaluste muretsemise eest. Tema on edasi üles seadnud kõigepealt põhimõtte, et tuleb lahendada korterihäda. Täna võeti pikalaenu panga põhikirja komisjoni koosolekul üks parandus vastu, mis sellel alal teatavat abi võib anda.

Peale selle on valitsus lubanud samme astuda eluasemete küsimuse lahendamisel ja on pööranud tähelepanu töötatööliste küsimusele. Meie arvates seisab töötatööliste küsimus selles, et kui tarvilikku krediiti antakse, siis ei tohi seda selleks kasutada, et asjata tööd teha, vaid peab leidma tööd, millest riigile ja rahvale kasu on. Kui valitsus sellele teele on läinud ja selleks krediiti nõuab, siis tuleb seda heaks nimetada.

Käesoleva valitsuse deklaratsioon sisaldab üldjoontes neid minimaal-nõudmisi, mida meie rühm eelduseks tegi uuest koalitsioonist ja valitsusest osavõtmiseks, ja sellepärast on meil põhjust üldiselt seda deklaratsiooni omaks võtta ja sel alusel valitsusele usaldust anda.

Meie ei saa aga salata, et meie arusaamised ja hindamised seni deklaratsioonide kohta on teistsugused olnud, kui selle deklaratsiooni kohta, mille lugupeetud härra Tõnisson on esitanud. Meie arvamine on see, et meie ei katsuks suuremat hulka küsimusi deklaratsiooni kuhjata, vaid ainult tähtsamad, mille kallale valitsus asub, ja katsuda siis ära öelda, mis sihis ja missuguste abinõudega teatava küsimuse lahendamine peab sündima.

Käesoleval korral on tahetud selgitada võimalikult rohkem küsimusi. Ühes sellega on siis ka loomulik, et deklaratsioon ei paku seda kompaktset ühtlust, ei paku kokkutõmbavust, vaid on rohkem veniv ja pikk.

Need on puudused, mille peale meie ennem deklaratsioonide arutamisel oleme tähelepanu juhtinud ja millest meie ka nüüd mööda minna ei saa. Aga see ei saa muuta meie üldist seisukohta deklaratsiooni ja valitsuse vastu. (K. Päts, põl: Koalitsiooni deklaratsioonil on ikka see viga.)

Selle kõrval tahaksin mõne märkuse teha, et selgemale arusaamisele jõuda mõne sammu kohta, mis käesolev deklaratsioon enesele aluseks seab. Eriti huvitab meid küsimus, mis kõneleb omavalitsuste maksuseadustest.

Riigivanema poolt ettekantud deklaratsiooni selles osa leidub järgmist: „Vabariigi Valitsus asub omavalitsuste maksuseaduse kokkuseadmisele niipea, kui üldine maksusüsteem välja arendatud.“ Tahaksin näha, et valitsus seda küsimust kaaluks tõsiselt ja sellest vaatekohast, mis meile õiglasem ja otstarbekohasem paistab.

Omavalitsuste rahaline seisukord on väga raske. Öeldakse, et lamajat ei lööda, ja ma olen kaugel sellest. Viimaste kuude jooksul on meie senise valitsuse poolt omavalitsuste maksustamise alal nähtusi ilmsiks tulnud, mis näitavad, et omavalitsuste ainelisi ressursse õige tunduvalt vähendama on kiputud. Viimaste päevade jooksul on omavalitsuse esindajad valitsuse juhi juures käinud ja tähelepanu ka sellele juhtinud. Ma kõnelen trahterimaksust, kus senise valitsuse poolt on uus korraldus läbi viidud, mille tagajärjel näiteks Harjumaa, kes sellest maksust enne saanud umbes 2 miljonit aastas, nüüd vaevalt saab 200.000 kokku. Loomulik, et see senise valitsuse korraldus vildak on, ja meie tahe on, et uus valitsus selle küsimuse uuesti kaalumisele võtaks ja ühes sellega terve omavalitsuste maksuküsimuse. Kui meie seisukohale asume, et omavalitsuste maksuküsimused pävakorrale võtame alles siis, kui üldine maksusüsteem välja arendatakse, siis raskendame sellega asja veel rohkem, sest omavalitsustel on oma kohustused, mis päev-päevalt suurenevad.

Peab tee leitama, et need kohustused, mis riik oma ülesannete täitmiseks omavalitsustele peale paneb, koormavaks ei muutuks, ja et riik need kulud katta aitaks.

Ei taha peatuda üksikute teiste küsimuste juures, need on niisugused, mis valitsuse korras peaksid lahendatud saama. Tahaksin lõpuks aga veel peatuda ühe eelkõneleja märkuste juures, kes enam koalitsioonist osa ei võta.

Kristliku rahvaerakonna esindaja tähendas, teised olnud need, kes kristliku rahvaerakonna koalitsioonist eemale on surunud. Minul ei ole kahju, et see rühm koalitsioonist eemale on jäänud. Meie rühmal on nüüd palju kergem töötada kui siis, kui see rühm oma nõudmistega koalitsioonist osa oleks võtnud. Mispärast aga kristlik rahvaerakonna rühm koalitsioonist eemale jäänud, selleks mõned üksikud näited. Kristliku rahvaerakonna esindaja tähendas täna siin, et eemalejäämine nende süüst ei olenevat. Kuid pean tähendama, et kui läinud aastal sama küsimuse pärast see erakond koalitsiooni valitsusest lahkuda tahtnud, siis lepiti ikkagi lõpuks kokku. Kuid nüüd, kui see küsimus uuesti üles kerkis, kui praegune koalitsioon sama seisukohaga esines, siis ei leitud või-

malikuks enam valitsusest osa võtta. Nüüd leiti lahkumineku liiga suured olema.

Kristlik rahvaerakond astub oma nõudmistega rühmade vastu, kelle seisukohad ometi kindlasti teada olid, kelle lahkumineku kristliku rahvaerakonnaga küllalt selged. Kuid seda suurema hooga püüavad kristlased oma vaateid peale pressida ja kõnelevad, et teised süüdi, et nemad selle seisukohaga välja tulnud.

Sealsamas heidab härra Raudkepp etteheiteid lahtise käega kohtule ja mujale ja tähendab, et kohtuvõimud — härra Raudkepp mõtles küll vist Harju panga küsimust — seda küsimust üles pole tõstnud. Härra Raudkepale ei peaks teadmata olema, et see küsimus nüüd üles on tõstetud. Ma küsiksin härra Raudkepi käest, miks ei ole aga see küsimus üles tõstetud nende esindajate poolt siis, kui nad ometi üle kahe aasta valitsusest osa võtsid? Kas sellepärast, et nüüd selle alusel kirikumaade 25 hektaari pärast riidu teha?

Meile räägiti küll Aahabist, Jakob I, Inglismaast ja muust. Aga tuleme parem koju ja ütleme, kus see koer kristlaste hädas õieti maetud on.

Asjata on härra Raudkepil seletama tulla, et meie valitsus ei tahtnud niisugust formulatsiooni vastu võtta, et heatahtlikult ja heasoovilikult tahetakse lahendada kirikumaade küsimust. Ja kui härra Raudkepp kuri oli, et üks ajakirjanik sel puhul tähendanud, et siis oletada tuleb, et valitsus teistel puhkudel pahatahtlik oleks, siis on see kahjuks nõnda loogiliselt. Asjata on sellepärast sellele lugupeetud ajakirjanikule kallale tormata. See inimene, ja seda teab ka härra Raudkepp, on meie kiriklikus elus oma tähtsusega olnud, on õpetanud pikemat aega usuõpetust, tema kuulub ka minu vastaste hulka, ja nüüd sellele ette heirma tulla, et see inimene midagi aru ei saa ja midagi ei mõista, on rohkem, kui kerge käega tehtud ja minu kohus on teda kaitsta.

Samuti tuleb tagasi lükata etteheide, mis härra Raudkepi poolt tehtud — et vaadake, nii kergelt ei saa võtta kirikumaade küsimust, et nemad ei seisa üksi, vaid nende seljataga olevat suur rahvahulk, kogudused maalt. See ei ole nõnda ja ei saagi olla.

Ei maksa ära segada kahte asja, nimelt kogudust ja üksikuid ringkondi inimesi, kes elavad ainult ühest mõttest, kelle ainus siht on püüd võimu järele. Sel kitsal ringkonnal ei ole tegemist rahva suurte hulkadega, kes seisavad kirikule lähedal ja koguduste muredel lähedal, vaid see on kildkond inimesi, kellel veel üks ümmargune asi mängus on,

asi, mis praegu üht ja 1. jaanuarist peale teist nime kannab.

H. Martinson (tp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Juba kolmat korda praeguse Riigikogu kestel seisab Riigikogu liikmete ees uue valitsuse nõndanimetatud deklaratsioon. Ühel möödunud, noh ütleme, Issanda rahus hingusele läinud valitsuse deklaratsiooni vaidluste puhul oli mul juba juhus tähendada, et kõik sarnased uue valitsuse deklaratsioonid ei ütle midagi uut, ikka ühed ja samad pealiskaudsed sõnad ja lubadused, millega mitmele poole viisakaid kummardusi tehakse, mille seast nagu poolkogemata mõni väike peanoogutus tööliste poole juhtub langema. Seal samas aga, nagu häbenedes sedagi väikest väaratust, tõmmatakse see järsu liigutusega tagasi. Räägitakse suuri sõnu terve rahva heast ja paremast käekäigust ja julgeolekust, millest töölisteklassile varjatud ähvardus kostub. Juba sel korral tähendasin, et parem on ja odavam tuleb, kui sarnased deklaratsioonid ära jääksid, või kui just nii väga esineda tahetakse, siis võiks mõne vana deklaratsiooni arhiivist välja tuua ja ette lugeda. Sellega jääks hulk aja- ja paberikulu ära, ja see oleks üks samm meie ülearuse jõukulutuse kõrvaldamiseks. (M. Laarman, põl: Kas ei võiks neid opositsioonikõnesid ka aja kokkuhoidmise mõttes arhiivist tuua?)

Sest mis siis õieti meie uue valitsuse eesmärkides on muutunud? Kõik lubavad täie jõuga ainult rahva kasuks oma mõistust rakendada; sealjuures rahva elu igakülgset korraldada, rahva tervishoidu ja kultuurilist tasapinda tõsta, rahva julgeolekut kindlustada, ja tont teab mis kõik rahva kasuks teha sellepärast, et rahvas olla neile oma usalduse kinkinud ja neid võimu etteotsa upitanud. Kui seda rahva heaks töötamist sõna tõsiselt mõttes oleks võetud, siis oleks pidanud meie terve rahvas nüüd juba päris paradiisis elama ja uuel valitsusel ei oleks rahva heaks enam midagi teha. Töölised aga teavad väga hästi, et kogu rahva nimeuse all on mõeldud pealmine, nii öelda koorekiht, väike hulk, kes isekeskis üksteise peale purukadedad on ja telgitagust võitlust saagijagamise pärast peavad, milles kõiki lubatud ja lubamatuid võtteid tarvitatakse. Selleks oleks meil võimalik lugematu hulk näiteid endiste valitsuste aegadest ette tuua. Ja et uus valitsus selles asjas suuri muudatusi tahaks või jõuaks teha, selle uskumiseks oleks liiga palju lapselikku meelt vaja.

Isegi kristlased, kelle propaganda ülem-laul alati seda rõhutab, et „saagem usklikuks kui lapsukesed, sest nende päralt on taevariik“, ei jõudnud ise valitsuse head tahet

tõsiselt võtta ja jäid umbusklikult kõrvalt vaatama, silmakirjaks pailapsena head nägu tehes selles salases lootuses, et ehk aga kukub selle vagusioleku tasuks ometi mõni tükkike neile. Kui juba kristlased nii skeptiliselt uue valitsuse peale vaatavad, siis pole töölistel üldse midagi head uuel valitsuselt oodata, sest töölistel pole seda „vagakannataja“ oreoli silmakirjakski ette tuua, mille peale kristlased alati osavad on olnud. (K. Päts, põl: Tähendab, teil on sellest kristlastega ühine arusaamine.) Ma ütlen ju, et meil ei ole seda. Töölised ei taha neid raasukeksi kannatlikult ootama jääda, mis rikaste laualt maha langevad, vaid nõuavad ikka ja alati omi õigusi, neid elamisvõimalusi, mis neile juba Eesti riigi põhiseaduses on lubatud ja missugune lubadus iga siiamaise Vabariigi Valitsuse poolt on täitmata jäetud, isegi hirvitades on nende õiglasi nõudmisi püütud naeruvääriliseks teha. Kui kaugele juba tööliste õiguste kärpimiste alal on juletud minna, seda karakteriseerib kõige paremini juhtumine kõige lähemast minevikust, kus tööliste saadikuid, kes oma viimses hädas oma valitud esindajate käest nõu küsima tahtsid minna, Riigikogu ukse eest püssitikuga tagasi aeti. Kelle küsal seda tehti, pole tänapäevani veel selge, sest selle enekuulmatu juhu üle seletuse nõudmiseks ei antud meile sõna ei erakorralise teadaandena ega ka arupärimise näol. Juhtumine ise on õigusemõistele hullem kui rusikahoop näkku, aga vastuseandjat selles asjas ei leita. Erakorraliseks teadaandeks sõna soovides ei pidanud see puutuma Riigikogu, ja arupärimise-ettepanekuna ei kuulunud see asi jälle Vabariigi Valitsuse kompetentsi. Täielik Pontsiuse juurest Pilatuse juurde käimine.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Martinson, ma peatan Teid. Kui Teil juhatuse vastu midagi on, siis on selleks kodukorras kord ette nähtud.

H. Martinson (tp): Deklaratsiooni üksikasjalikumaks läbivaatamiseks puudus aeg, sest paari tunniga selle peale vastata, mille kallal terve valitsus mitu päeva on higistanud, on ikkagi liigne nõudmine. Selle nõudmise läbiviimine juhib meid sellele, et nüüdses valitsuses üks meie kavalamatest erakondadest, kes siiamani opositsioonis seisis, nüüd valitsuse tegevusest osa võtab, ja enam kavalamalt ja otsekohesest võitlusest kõrvale hoides oma rusikat mitte vähem raskelt kui senine valitsus tööliste nõudmistele peale ei vajuta.

Selle kavalusega taheti opositsioonile takistusi teha, deklaratsiooni kohta oma mõtteid selgelt väljendada.

Aga saame sellegagi hakkama. See konks õpetab meid tähele panema, et meie nüüd kõik-suguste ootamatuste peale peame ette valmis-tatud olema ja kavalaid kõrvaltlooke teaksime õigel ajal pareerida.

Mõnda iseloomustavat pärlit sellest pikast deklaratsiooni kõrgeleennulisest põhihelist läks korda selle lühikese aja jooksul siiski tähele panna... (Chr. Kaarna, tõer: Teil on ka üks huvitav heli!) Väga rõõmustav! Ma pean oma kohuseks seda Riigikogule teatavaks teha, mida tööliste suur mass neist sõnadest arvab.

Deklaratsiooni algul on öeldud, et „lahendamate majanduslike olude kättevõitmine nõuab üldise töötahte elustust ja tarvilikkude töövõimaluste loomist.“ Et seda kätte saada, „peab kõigepealt kindlustatud olema meie riigi julgeolek.“

Härrad valitsuse liikmed! Töötahte elutamise kallal ei maksaks Teil tõesti enam jõudu kulutada, selle puudumise üle ei ole teil tõesti kaevata. Selleks on meil igapäev kõige paremaks näiteks suur sabasseisjate hulk tööbörside uste taga.

Soovitaksin palju enam tarvilikkude töövõimaluste loomise kallal vaeva näha, sest see on ala, millele seni küllalt tõsist tähelepanu pole pööratud. Et aga sadagi pole tõsiselt mõeldud, näitab kõige selgemini uueks kaubandus-tööstusministriks inimese kutsumine, kes tööstuse tõstmiseks kõige parema lahenduse ja nõu leiab: „Vabrikud maha põletada“. (Vahelhüüded.) Kuidas uus valitsus riigi julgeolekust aru saab ja kuidas seda kindlustada tahab, seda nägime meie kõige paremini „sõjaseaduse pikendamise“ ettepanekust, mis veel hiljuti kõigile Riigikogu liikmetele välja jagati.

Härrad valitsuse liikmed! Ega teie ometi ise seda ei usu, et meie riigi julgeolekut sõjaväe suurendamise ja sõjaseaduse alalhoidmise läbi võib kindlustada... (Vahelhüüde keskelt.) sõjaseaduse pikendamisega ja sõjaväe peale ikka suuremate summade kulutamisega? Et meid mõni sõjahädaoht ähvardab, seda teie ometi tõsiselt ei mõtle. Mis teile aga salased hirmuvärinad peale ajab, on tööliste seas maad võttev kommunism. Selle vastu ei saa aga sõjariistadega võidelda, selleks on valitsusel teistmoodi abinõusid vaja. Üks vana-sõna ütleb. „Keda Jumal karistada tahab, seda lööb ta pimedusega“. Ja pimedusega löödud peab küll see valitsus olema, kes kommunismi vastu sõjajõuga ja sõjaseadusega tahab võidelda. Võib olla ka, et karistus enam kaugel ei ole, sest kui selles suunas edasi minnakse ja tööliste töösaamise võimalusi ei parandata ja kõiki nende õiglasti nõudmisi tähele ei panda, siis ärge imestage, kui kommunism sügavamini

ja kindlamini meie töörahva hulkadesse omale teed leiab. Taltsutagu valitsus kõrgema kihi ihasid, andku töölistele paremaid töövõimalusi ja tingimusi, siis võite julged olla, et meie riigis kommunismi õpetus tööliste hulgas poolehoidu ei leia, ja meie riigi julgeolek on sellega palju paremini kindlustatud, kui kõige kangema sõjaseadusega.

Kuidas uus valitsus välispoliitika alal senist poolehoidu tahab kinnitada ja uusi sümptiaid võita, selle kohta tõi rkl. Johanson õige tabavaid näiteid, kui ta seadis meie valitsuse kooli-õpetaja seisukorda, kes koolilastele tunnistusi välja jagab. Väga tabavalt öeldi: Lätimaa, tule ette, sinule antakse tunnistus „keskmine“ sellepärast, et sinuga on tolliunion veel teostatamata. Soome kui vennasriik saab „hea“, temaga oleme veresugulased. (K. Päts, põl: Seda meie kuulsime ju.) Ega kaks korda kurja ei tee, dopelt ei kärise. (K. Päts, põl: Ei tee viga, aga igavaks läheb.) Poola saab „läheb korda“, sest temaga on küllalt ühiseid huvisid. Saksamaa saab omale „puudulik“, sest on veel palju vaidluse all seisvaid küsimusi, võib olla tuleb isegi tollisõda alata temaga. Pea samasugune tunnistus saab ka idanaabrile osaks. Seal tahetakse ainult korrektselt majanduslike suhteid välja arendada, poliitikat targu ei räägita, sest seal on siseminister midagi supile sisse poetanud, mida nüüd uus välisminister sööma peab. Kuidas ta seda ära seedida jõuab ja kas terve valitsuse kõht selle all ei kannata, selle kohta ma oma arvamist ei julge avaldada.

Deklaratsiooni lõpu poole lubab uus valitsus ka tööpuuduse vastu järjekindlalt võidelda ja kinnitab, et töökaitse ja töovahekordade lahendamiseks tehtud korraldused peavad olema õiglasel ja erapooletud, nii tööliste kui tööandjate suhtes. Ühe sõnaga — lubatakse toimeta nii, et hundid sõnuks saavad ja lambad terveks jäävad. Võib öelda, ilma et prohvet ollakse, et see püüd täiesti hüüdjaks hääleks kõrbes jääb. Kuigi mina isiklikult praeguse Riigivanema härra Tõnissoni heatahtluse ja aususe juures ei kahtle, nagu härra Raudkepp seda tegi, siiski ei usu mina, et see temal korda läheb. Selleks on tema nii paljude kõrvalmõjude läbi köidetud ja tema enese erakonna huvid tööliste heakäekäigule risti vastu, mis neid küll lubab tööliste elujärje parandamisest suuri sõnu teha, aga tegelikule tõsisele parandamisele neid sugugi minna ei luba. Kui suured need kõrvalmõjud on, seda võisime tähele panna ühel maakomisjoni koosolekul, kus veejuhete seadus arutamisel oli. Nimelt tehti seal ühe koalitsioonis oleva rühma tegelase poolt niisugune ettepanek, et riik peab kõik kraavid, mis riigi kulul maapidajate kasuks

nende maa peale maaparandamise otstarbel kaevatud, ka edaspidi korras hoidma. Tähen-dab, maapidajad ei taha isegi kraavide korras-hoiu kulu enda peale võtta. See näitab, kui kaugele nende isu läheb. Ma kahtlen, et praegune Riigivanem härra Tõnisson küllalt võimas on niisugustele nõudmistele vastu seisma. (K. Tonkman, põl: Noh, siis tulete Teie aitama!) Eks katsume, mina talitaksin Teiega teistmoodi.

Et siin juba nii mitmelt poolt deklaratsiooni üksikute punktide juures on peatatud, siis ei taha mina neist enam pikemalt rääkida, sest see muutuks ühede ja samade mõtete kordamiseks, mis ilmaaegne ajaraiskamine oleks. Ma katsun praegusele valitsusele tema oma deklaratsiooni põhjal head eeskujut anda selleks, et vähem räägitud ja enam tehtud saaks, peajasjalikult tööpuuduse vastu võitlemise alal, sest tööpuudus on see kõige kurja juur, mille vastu võitlemiseks valitsus kõik jõud käima peaks panema, kui ta meie riigi julgeoleku eest tahab sõna tõsiselt mõttes valvel olla, nagu deklaratsioonis öeldud. Ma võin öelda, et meie kahtleme nende lubaduste täitmise juures.

5. Riigikogu järgmise koosoleku aja ja päevakorra määramine.

Abisekretär **O. Liigand** (korra kohta): Teen juhatusel nimel ettepaneku, järgmine koosolek pidada homme, reedel, kell 10 hommikul. (Päevakord

prot. nr. 115(25).)

Seejuures tuleb ühtlasi väga austatud Riigikogu liikmetel arvestada võimalusega, et juhatus tarvilikuks leiab praegu ettepanekuga esineda, varsti pärast esimest koosolekut pidada veel teine Riigikogu koosolek, et jõudsamini Riigikogu töödega edasi jõuda.

L. Johanson (stp): Mina teen ettepaneku, punkt 8. — riigi tööstusettevõtete, ärikohtade ja viljapuuaegade omanduseks andmise seadus — eraldi hääletada. Selle päevakorda võtmise vastu on meie rühm kindlasti. See punkt nõuab rohkem kaalumist ja sellepärast võeti ta juba kord päevakorrast ära. Ja peale selle vanematekogus, nii nagu mina mäletan, Vabariigi Valitsus ei lugenud seda kiireks, ja kui ta päevakorda võetakse, siis tuleb sellega arvestada, et Riigikogul tuleb tuleval nädalal kokku tulla.

Juhataja **R. Penno**: Panen kõigepealt hääletamisele koosoleku määramise homme kell 10 hommikul. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on koosolek homme kella 10-ks määratud.

Nüüd tuleb hääletamisele rkl. Johanson ettepanek, päevakorra-punkt 8. välja jätta. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Hääletamisele tuleb päevakord, nagu rkl. Liigand ta ette kandis, välja arvatud punkt 8. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtava enamusega vastu võetud.

6. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni üle. (Punkt 4. järg.)

M. Kurtschinsky (vn): Господа народные представители! Мы, собственно говоря, не имеем в виду подвергнуть подробной критике декларацию правительства, а хотели скорее только высказать по поводу нее нашу точку зрения. Декларации по большей части вообще бывают собранием общих положений, общих фраз, в которые можно вложить весьма разное содержание.

Более определенные конкретные положения остаются вне намеченных ими рамок. В такого рода декларациях мы находим много благих намерений, против которых нельзя ничего возразить, но они бывают выражены в таких широких и общих формах, что при желании из них можно сделать самые разнообразные выводы.

Таким образом дело обычно не в самой декларации, а в том, какое она получает развитие, как она применяется.

Только в более острые моменты государственной жизни декларации обычно носят более конкретный характер. При этом, конечно, такая конкретная программа дает гораздо большую возможность обсуждать эти определенные положения и выносить по ним соответствующие постановления. В общем же декларации, не намечающие более конкретных планов, отличаются обычно неопределенностью и бледностью.

Но при всей неопределенности представленной нам декларации мы можем отметить в ней некоторые пункты, которые с русской точки зрения представляются несомненно приемлемыми. Но я скажу здесь, что иногда играет роль при ее оценке не столько сама декларация, как то, что идет попутно с ней, то есть те разъяснения и беседы нового главы государства с представителями различных фракций и высказываемые этими последними пожелания.

Что касается в этом отношении нашей фракции, то мы к сожалению не получили возможности беседовать с главою государства по поводу вопросов, затронутых в декларации.

Я считаю, что эти попутные объяснения и замечания играют такую же роль, как комментарии и разъяснения, которые иногда больше раскрывают сущность закона, чем одни голые его параграфы. Так что это еще в меньшей степени дает нам представление о том, что заключает в себе эта декларация, но в ней все же есть пункты, которые заслуживают нашей полной поддержки.

Таким пунктом является указание на предполагаемую разработку законопроекта об языке отдельных национальностей. Это предположение заслуживает полной поддержки и одобрения с точки зрения русской фракции.

По поводу вопроса об языке постоянно имеют место нежелательные трения. Еще сегодня, например, русской фракцией получено ходатайство по поводу одного подобного факта в школьной области, который до сих пор не может считаться улаженным, хотя и тянется в продолжение целого года. Если подобного рода закон будет разработан достаточно удовлетворительно, то тогда останется меньше возможностей для целого ряда трений и осложнений, которые теперь встречаются на каждом шагу.

Наряду с этим положительным пунктом декларации, касающимся меньшинств, есть целый ряд других, где попутно, вместе с интересами эстонского населения, затрагиваются и меньшинственные интересы, но некоторые пункты, затрагивая все население вообще, особенно касаются какой-либо определенной его части.

Такого рода вопросом является высказывавшееся неоднократно русской фракцией пожелание о смягчении военного положения, о чем в декларации совершенно не говорится. Наоборот, как раз сегодня нам роздали предложение комиссии обороны, в котором желают продлить действие военного положения еще на новый период.

Хотя нам представлялся бы желательным вполне нормальный порядок, то есть отмена военного положения, но так как мы стоим на государственной точке зрения, то понимаем, что бывают такие времена, которые заставляют прибегать к чрезвычайным мерам, являющимся резуль-

татом крайней необходимости. Не отрицая в некоторых случаях необходимости военного положения, мы желаем возможного его смягчения, чтобы его применение было как можно более мягким и осторожным. Мера эта касается всего государства, но, силою вещей, она имеет особое значение для некоторой части населения.

Русское меньшинство, благодаря географическому моменту, живя на окраинах государства, находится в этом отношении, так же как и по некоторым другим причинам, в особенно неблагоприятном положении в сравнении с другими гражданами государства.

Поэтому для нас смягчение военного положения является особенно желательным. Кроме того, применение всяких исключительных мер — вещь обоюдоострая; поэтому к ним и нужно относиться с чрезвычайной осторожностью.

Все мы жили до известного момента в другом государстве, которое довольно широко пользовалось временным положением об усиленной охране. Положение это, несмотря на свою временность, было очень прочным, сохраняясь из года в год, но приводило оно, как мы знаем, далеко не к тем результатам, для которых оно было создано.

Разсматривая же в общем предложенную нам декларацию, мы должны сказать, что во многом она является повторением других, недавних деклараций. Можно даже сказать, что эти последние были более конкретными и в них были указаны меры, которые частично были осуществлены. Настоящая декларация в этом отношении в худшем положении. В ней меньше конкретных заданий, в ней больше общих фраз, но в ней есть и еще одна особенность. Эта особенность заключается в том, что в то время, как в декларации предшествующего правительства была указана желательность заботы об интересах меньшинств, именно была подчеркнута необходимость мероприятий по поднятию экономического и культурного уровня населения пограничных местностей, в настоящей декларации такого намерения не высказывается. В свое время мы особенно подчеркнули эту особенность прежней декларации и определенно за нее голосовали, вовсе даже не думая, что это положение будет вполне осуществлено в короткий период, который выпадает на долю того или другого правительства, но мы ценили то, что это было там все-

таки указано. В этом отношении мы можем сказать словами латинского изречения „*Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas*“, то есть, „если не хватает сил, то по крайней мере должно быть одобрено самое пожелание“, а такое пожелание в этой декларации было. В предложенной нам теперь декларации, как мы уже сказали выше, ничего подобного нет. В прежней — мы подчеркивали это с известным удовлетворением, тут — с обратным чувством. В общем, как я уже сказал в начале, декларация черезчур широка и неопределенна в своих пожеланиях. В ней чрезвычайно мало конкретного содержания. Это с известной точки зрения *tabula rasa*. На ней можно написать в виду отсутствия конкретного содержания и то и другое. Только смотря по тому, как будут проведены в жизнь ее положения, мы сможем составить себе мнение о действительной программе правительства, мало выражающей ся в декларации.

Вследствие указанной неопределенности этой декларации русская фракция принуждена будет воздержаться при ее голосовании.

V. Hasselblatt (sks): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Oma erakonna Riigikogu liikmete nimel on mul au seletada, et meie tahame valitsuse tööd toetada ja kaasa töötada selles lootuses, et deklaratsiooni alguses seisvad sõnad — töötahte tõstmine ja jõukulutuse kõrvaldamine — peaksid valitsuse tegevuses punaseks jooneks olema. Need abinõud, mis töötahte tõstmiseks ja jõukulutuse kõrvaldamiseks on deklaratsioonis ette nähtud, on mõnes osas toetusväärilised. Valitsuseaparaadi lihtsustamine peaks olema ühenduses bürokratismi kaotamisega; maksude reform on igatahes selleks kõlblik, et seda sihti kätte saada. Samuti oletan, et Vabariigi Valitsuse plaanides on muu seas ette nähtud ka tarvidus — juriidiliste isikute maksustamise seadus kiires korras Riigikogule arutamiseks esitada. Ka tuleb meie arvates tervitada, et Vabariigi Valitsus tahab põhimõttelikult abinõusid tarvitada, et era- ja väliskapitali meie rahvamajandusse juhtida. Oletan, et valitsusel on ka silma ees meie panga eraasutuste suur ja tähtis ülesanne, ja et valitsus oskab nende tööd hinnata üldistes huvides. Valitsuse deklaratsioonis on lapidaarselt tähendatud, et riikliku krediidi korralduse teel tuleb raha juhtida elujõulistesse ettevõtetesse rahvamajanduslikult kasulikkudel aladel. Ma küsiksin, kas valitsus tahab sel puhul arvesse võtta, et senine riigi pangapoli-

tika siiski ei ole tarvilikul määral osanud vahet teha elujõuliste ja mitte elujõuliste, rahvamajanduslikult kasulikkude ja mittekasulikkude ettevõtete vahel? Mulle näib, et erapangad on osanud selles asjas suuremat vahet teha kui riigipank. Ma loodan, et tarvilikud järeldused siin tehakse valitsuse poolt, ja kui sarnane lause on nii lapidaarselt valitsuse deklaratsiooni keskkohaks, siis võiks arvata, et valitsus eeskätt riiklikku kapitali soovib tarvitada. Meie arvates on ka teist kapitali olemas rahvamajanduse tõstmiseks, kui valitsus ei taha riigisotsialismi ajada, mis võib hädaohtu luua. Riik ei peaks sügavat eestkostmist teostama. Ma loodan, et riik ei peaks otsekohe ega kaudselt oma kodanikkude varanduste valitsejaks olema ja et seda saaks arvesse võetud ka pikalaenu panga tegevuse korraldamisel Vabariigi Valitsuse poolt. Leian väga soovitavaks ka selle, et tahetakse põllumajanduslikke laene juhtida suuremal määral maapanga kaudu, ma peaksin isegi soovitavamaks, kui kõik põllumajanduslikud krediidid juhitaks maapanka ja seega põllumajanduslikud fondid ja erifondid pikalaenu panga alt välja jääksid.

Mis puutub krediitkassade likvideerimisesse, siis ma soovitaksin küll, et krediitkassade likvideerimise puhul silmas peetaks, et mõisnikkudelt võrandati küll mõisad, aga mitte nende krediitkasutused, ja seda tuleks likvideerimisel silmas pidada.

Mõne sõnaga tahaksin puudutada ka üht asjaolu, mida teised kõnelejad juba ette toonud, nimelt leian, et välispoliitiliste küsimuste käsitamisel kahjuks teatud üldine poliitiline joon tähendamata on jäänud, mis ära ütleks, et meie oma välispoliitikas teiste riikidega soovime, et kõik riigid arvestaksid selle meie üldise poliitilise sihiga. Selle asemel on üksikajaliselt ja mitte õnnelikul viisil differentseeritult üles loetud teatud välispoliitiline joon iga riigi kohta eraldi, mis deklaratsioonis nimetatud on. Ja ometi on meil niisugused välispoliitilised üldjooned, mis meil teada on, ja mida meie võime kokkuvõtlikult nimetada poliitilise erapooletuse edendamiseks. Selle mõtte allakriipsutamine puudub. Selle asemel näeme, et täiesti ilma sissejuhatusega minnakse üle vahekorra peale üksikute riikidega ja tehakse seda nii differentseeritult, et selle all kannatab mainitud üldpoliitiline joon.

Lõpuks tahtsin tagasi tulla valitsuse lubaduse juurde, valvel olla seadusliku korra kaitseks. See on täielikult riiklik ülesanne, ja see on ülesanne, mida riik minu arvates ei ole suutnud igal ajal nii täita, kuidas see esiplaanil peaks olema, ja nimelt sellepärast, et riik on liiga palju majanduslikkude asjadega tegemist teinud. Valve seadusliku korra kait-

seks on vast kõige tähtsam riiklik ülesanne, kuid nii mitmete valitsuste poolt oli see küsimus raskendatud. Ma tahaksin näiteks ette tuua parandused, mis maaseaduse puhul vastu võeti, nimelt mõlemi maaseaduse täiendamise ja muutmise seaduste puhul. Meie erakond ei või öelda, et siin nende täitmiste puhul oleks seadusliku korra kaitseks tegutsetud. Meie loodame, et tulevikus teisiti talitatakse.

Neil lootustel ja silmas pidades meie läbirääkimisi härra Riigivanemaga hääletab meie rühm valitsuse deklaratsiooni poolt.

A. Grimpel (väljasp. rhm.): Värske Riigivanem rõhutas valitsuse deklaratsiooni algul juba, et Vabariigi Valitsuse lähtekohaks on veendumus, et iseseisva riigi väljakujundamise suurte ülesannete edukas teostamine ja paljude raskete aastate järele lahendamata majanduslikkude olude kättevõitmine nõuab käesoleval silmapilgul kogu meie rahva tegujõu töölerakendust, üldise töötahte elustamist ja muid ilusaid asju. Kuid Riigivanem jättis deklaratsioonis nimeitamata, millest on tulnud need rasked aastad, kes on neid süvendanud j.n.e. Kas mitte härra Tõnisson ei ole üks neist, kes meie rahvamajanduse pankrotti on aidanud vedada ja üldist rahva viletsust ja tööpuudust on suurendanud. Deklaratsioonis tehakse suuri sõnu teguvõimetest ja töötahtest ja poogitakse need külge lahendamata majanduslikkude olude lahendamisele. See on aga ekslik täiesti, võin konstateerida, et deklaratsioonis mainitud teguvõime ja töötahe sihitakse töölisliikumise vastu, ühe sõnaga — töörahva organiseerimise lõhkumiseks ja vaba mõtte vägistamiseks. Kõigis deklaratsioonides on toonitatud sedasama, ning tagajärg on kõige inetum talitamine töörahva vabaduse ja õiglaste nõudmistele ning õiguste kallal. Et see nii on, seda tunnistab Vabariigi Valitsus oma deklaratsiooni avalikult, kus rõhutab, et meie rahva laiemad hulgad võiksid neile harukordsetele jõupingutustele anduda, peab kõigepealt kindlustatud olema meie riigi julgeolek, kuid senised andmed näitavad, et riigi julgeolekule hädaohtlikuks peetakse just töörahvast. Isegi nähakse mõne üksiku töötähtsuse ilmumisest Toompeale riiklikku hädaohtu, keda politsei abil kohe tagasi saadetakse või paremal juhul üksikult ükshaaval valitsuse liikmete jutule lastakse.

Nii siis teab töörahvas, mis tal oodata uuel demokraatlikult Vabariigi Valitsuselt.

Edasi märgib deklaratsioon välispoliitika õige tähtsust pöõret Eesti poolt, nimelt nõukogude liiduga üldise korrektsuse tahet ja ka majanduslikke suhteid. Kujutage ette, valitsus lubab edaspidi idanaabriga korrektsuse piirides püsida, kuid sealsamas usub nagu

isegi, et rahvas seda ei usu, ja lisab usu süvendamiseks juurde, et ta võib isegi majanduslikke suhteid korraldada, sest karta pole ju midagi, ja et oma mittekartust näidata, rõhutab sealsamas, et Lääne suurte „demokraatiatega“ tahab ta eriti vahekorda ja läbikäimist süvendada. Milles see süvendamine on ja mis sihigi seda teostatakse, seda võib välja lugeda heastmest, mida deklaratsioon avaldab Poola-Leedu tüli lahendamise puhul. (Chr. Kaarna, tões: Kas siis Teil ei ole heameel?) Tema heameel ei seisa selles, et sellega rahu kindlustada, ei, sellest ollakse kaugel, vaid heameel on selle üle, et sel puhul loodetakse üldise Balti liidu loomise võimaluse kergemist. Balti liidule tuleks vaid juurde lisada sõjaline liit, siis on see täpselt märki tabanud. Avalikult ei tohi ju sellest kõneleda, see ei anna välja siis peent kodanlikku joont ja kõrget diplomaatiat. (Chr. Kaarna, tões: Kuidas Teie nii sõjahimuline olete?)

Ja kui veel juurde lisada, et Vabariigi Valitsus tahab riigikaitse alal jõudumööda ehitada väeosade kasarmuid, eriti õpperuume, teostada koolinoorsoo sõjalist õppust ja hõlbustada väljaspool kooli seisvatele noortele sõjalist ettevalmistust, riigi kandejõu kohaselt täiendada kaitseväge tehnilist varustust, eriti õhu- ja rannakaitse alal — seda kõike kokku võttes saame selge pildi, kuhu poole tüüritakse. Väikesest Eestist tahetakse teha sõjaväe laager, et siis parajal silmapilgul puhuda sõjasarve. (J. Sikkar, as: Kellele siis kallale tahate minna? Teil on aga sõda ja sõda igalpool!) Sellejuures tahab valitsus alaliselt valvel olla seadusliku korra ja kodanikkude julgeoleku kaitseks, milleks leitakse vajalikuks sõjaseisukorda pikendada ja riigile üldist sõjalist ilmet anda.

See on siis deklaratsiooni kandvam osa, muu kõik on sõnadetegemine, mis isegi ebaõnnestunud on. Need on kõik kulunud fraasid, missuguseid pasundatud kogu 10-ne aasta jooksul. Tegelik elu ja arenemine näitab aga hoopis teist, näitab vähjakäiku. Mis deklaratsioonis puudub, see on tööliste olukorra parandamise küsimus, mitte ühe sõnaga ei lubata nende kasuks midagi teha. Isegi ei lubata kindlustada neile neid õigusi, mis neile seadustega varemalt antud, — nagu töölisvanemate valimisvabadus ja üldiselt töökaitse seaduste korraldiku täitmise järele valvamine ja selleks sundimine. Ainult tööpuudust lubatakse arendada nimelt selles mõttes, et püütakse tööliste palku üle viia hädaabitööde palkadeks, sellega palgaolusid üldiselt alla surudes. (Chr. Kaarna, tões: Kust Teie seda loete, seal ei ole seda?) Lugege deklaratsiooni läbi.

Vabariigi Valitsus leiab, et kõige õigem ja otstarbekohasem samm tööpuuduse lahendamiseks on hädaabitööde korraldamine ja väikeste krediitide määramine, see on aga õieti tööpuuduse arendamine, sest tööandjad viivad oma tööd hädaabitööde nime alla. Või ei ole Vabariigi Valitsusel teada töötavate hulkade kindel nõudmine, tihedate majandus-sidemete loomine nõukogude liiduga, millega käima pandaks suured vabrikud ja ettevõtted, kus kõik töölised tööd leiavad. Kui Vabariigi Valitsus tahab näha riigi majanduse elu edukat arenemist ja üldist töötahet, siis tuleb temal teostama hakata rahva rõhuva enamuse nõudmist kaubalepingu sõlmimise näol nõukogude liiduga. (M. Laarman, põl: Kuulge, härra Grimpel, see ei ole ju tänavune deklaratsioon, see on läinud-aastane.)

Tuleksid nurka heita kõik püüded sõjalise kasvatamise alal ja määratud krediidid anda riigi majanduseelu tõstmiseks. Kuid Vabariigi Valitsus leiab, et töötatöölise jaoks on riigikassa tühi, mida alles täna töötatöölise esindajatele tunnistati. Kuid nagu deklaratsioonis näeme, jätkub raha küllalt sõjaliste otstarvete jaoks. (K. Päts, põl: Missugusel leheküljel see on?) See kõik võib tuua riigile hukatust ja rahvale häda ning viletsust. Eesti rahvas pole veel saanud omale õiget valitsust.

A. Jõeäär (stp): Väga lugupeetud härrad rahvasaadikud! Sõnad on politikameestel selleks, et mõtteid varjata. Deklaratsioonid on valitsustel näokatteks, mille taha oma tõsist kaju peita. Seekord on deklaratsioonist näokate maalitud rahvuslike värvide põhitoonis ja heliseb kõlavatest sõnadest, kuid peidab sama saagihimust moonutatud kodanluse virilat nägu, mida teisedki deklaratsioonid on katnud.

Minu ülesandeks ei ole seda näokatet maha kiskuda ja näidata aselle taga peituvat monstrumit kogu selle inetuses.

Mina piirdun vaid ühe väikese serva kergetamisega, et paistaksid peidetud kihvad.

„Popsiseaduses Saaremaal tulevad tege-likkude kogemuste kohaselt tarvidust mööda parandused läbi viia“ — lausub deklaratsioon. Pealt näha päris ilmsüüta lause. (M. Laarman, põl: Aga aru saab kohe.) Kui aga silmas pidada, et see nõudmine on üles seatud põllumeeste kogude poolt ja arvesse võtta nende häälekandjas avaldatud mõtteid, siis selgub see, mis härra Kurtschinsky ütles, et tähtis ei ole igakord see väljendus, mis deklaratsioonis on aset leidnud, vaid tähtsad on need telgitagused lubadused, mis valitsuse juht andnud. (J. Soots, põl: Aga mis tar-

vis telgi taga, võib ju avalikult teha!) Selgub, et selle ilmsüüta lausega keerutatakse poomisenööri kümnetuhandelisele väikemaapidajate perele Saaremaal.

Popse, väikepõllupidajaid Saaremaal on umbes 2000 perekonda, kes selle seaduse alla kuuluvad, ja igas perekonnas on keskmiselt viis liiget. Seega on tegemist kümnetuhandeni ulatuva kodanikkudearvuga. Neilt kodanikkudelt tahetakse võtta elamisvõimalused, mida seni kindlustas popsiseadus ühismaadest juurdelõigete andmise näol. Senised kogemused on näidanud, et popsid karjamaa juurdelõiked põllumaaks üles harivad ja seega maakultuuri süvendavad. Uus valitsus tahab maakultuuri süvendada nähtavasti sel teel, et ta popsidelt nende poolt üles haritud maad tagasi võtab. Uus valitsus tahab teha seda, mida isegi tagurlikkudest tagurlikum J. Teemandi valitsus ei sõandanud teha, olgugi et seal juhtimine põllumeeste käes oli. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Kui Teil teada see, mis „Kaja“ kirjutab, ja kui Te seda ka usute, mida „Kaja“ kirjutab, siis peab ütlema, et asi on veel kurvem, kui mina kõnelen.

Mis tähendavad sarnasel korral kõlavad sõnad üldise töötahte elustamisest ja tarvilikkude töövõimaluste loomisest selleks, et tööle rakendada kogu rahva tegujõudu, tõsta laialiste hulkade teguvõimet? See kõlab kui kõige kibedam pilge neile tuhandetele, kellega suurendada tahetakse töötatöölise hulki, keda ära kiskuda tahetakse nende sünnipaigast ja paisata teadmata kuhu, tundmatule tumedale tulevikule vastu.

Mõisnikud nõudsid tsaarivalitsuselt omal ajal, et Saaremaal ühismaade kruntimisel $\frac{1}{6}$ osa talumaadest popsidele juurdelõigetena antaks. Eesti vabariigi Riigivanem Jaan Tõnisson deklareerib Vabariigi Valitsuse nimel, et tema muuta tahab Riigikogu poolt vastu võetud seadust, mis Saaremaa popsidele vaevalt nende senise seisukorra kindlustab. (M. Laarman, põl: Nii kergesti see ei lähe, vist ikka Riigikogu abil.) No jah, nende rühmade toetusel, kes selle nõudmise üles seavad. Need rühmad on aga tagurlikumad, kui tsariaegne valitsus.

Eks see ole suurepärase arusaamine riiklikkudest huvidest. Sellega võideldakse riigitudimuse vastu, tõstetakse töötahet.

Ei või märkimata jätta uue valitsuse esimest sammu, mille tema ametisse astumisel ette võttis ja mis näitab, missuguste abinõudega valitsus deklareeritud üldise õigusliku korra ja seaduslikkuse kättesaamise poole püüab. Valitsuse poolt on esitatud ettepanek, millega jällegi sõjaseisukorda pikendatakse ühe aasta peale. Vaatamata sellele, et sõja lõpetamisest

juba 7 aastat möödas, aga meil sõditakse veel ikka. Vist tahetakse ka sõjaseaduse pikendamisega mõju avaldada töötahete tõstmiseks. Siin on räägitud hoobist õiguslikule korrale, aga minu arvates on see kõige suurem hoop õiguslikule korrale, kui rahuajal õigusemõistmist teostavad sõjakohtud. (J. Soots, põl: Kõige parem kohus.) Härra Sootsi arvates küll.

Ka ei räägi meie uus valitsus sõnagi amnestiast politilistele vangidele, kes sõjakohtu poolt äärmiselt rängalt karistatud.

Ma olen kindel, et meie rahva enamuse elavat poolehoidu, nagu deklaratsioon ütleb, ja toetust ei või võita ainult kõlavate sõnadega ja toredates värvides maalitud maskidega, vaid selleks on tarvis arusaamist laialiste rahvahulkade huvidest, ja selleks on tarvis armastust selle rahva vastu. See aga puudub neil ringkondadel, kes on seni Eesti majandusepoliitikat juhtinud ainult üksikute isikute taskuhuvides ja kes ka nüüdki on koondunud uuesti moodustatud Vabariigi Valitsuse ümber.

Senise tegevuse tagajärjed on kõige kurvemad: kuritegevuse ja enesetapmistete arvu poolest on Eesti üleilmliku rekordi võtnud, rahvas on väljasuremise teel, sest suremistete arv ületab sündimiste arvu, ja ellujäänud — need põgenevad maalt. Need on sarnased pahed, mida ainult sõnadega parandada ei saa. Meil tuleb teha tegusid, kuid kahjuks need tegijad puuduvad. (K. Päts, põl: Üks läheb sealt praegu.)

O. Pukk (põl): Vabariigi Valitsuse deklaratsioonist noppis rkl. Jõeäär eriti välja ühe punkti, mille põhjal leiab võimaluse järeldada, et Vabariigi Valitsus kavatses Saaremaa vabadikkudele poomisenööri keerutama hakata. Ma pean ütlema, et eriti sümpaatsena tundub deklaratsioon is just see punkt, kus Vabariigi Valitsus ütleb, et kogukonna-, asutuste- ja erandi- maade korraldusseaduse teostamist lõpule viies tulevad popsiseaduses Saaremaal tegelikkude kogemuste kohaselt parandused läbi viia. Sellest punktist ei saa välja lugeda seda, mis rkl. Jõeäär sealt välja luges. Ma pean ütlema, et kui popsiseadus Riigikogus vastu võeti, siis just Saaremaa kohta sissevõetud erimärkusest oli otsekohe näha, et siin raskused üles kerivad. Kui nüüd valitsus neid raskusi kavatses kõrvaldama hakata, siis ei tule siin sellele vastu rääkida, vaid neid tuleb aidata kõrvaldada. Missuguses ulatuses Vabariigi Valitsus muudatusi kavatses ette võtta, seda on praegu veel vara öelda, ja selle tõttu langevad ära need kahtlused, mis rkl. Jõeäär siin teatavaks tegi. (A. Jõeäär, stp: Härra Pukk, kas tahate popsidele maad juurde anda?) Võib

öelda, et praegu Saaremaal elujõulisi kohti lõhutakse, ja seda ei saaks rkl. Jõeäär popsidele poomisenööri keerutamiseks nimetada, vaid sellega tahetakse poomisenööri teha Saaremaa talupidajatele. Saaremaa talupidajate suhtes on mitmesugused puudused ja väärnähtused ilmsiks tulnud popsidele maade jagamisel. Näiteks on Saaremaal paljud talud ja Muhus pea kõik talud mitte ühe, vaid kolme kuni nelja inimese käes. Kuid popsiseadus praegusel kujul ei arvesta sellega, kuidas olukord tegelikult on. Ka võimaldatakse seaduse alusel juurdelõikeid teha selle peale vaatamata, et taluperemehe perekonnaliikmetele jääb palju vähem maad, kui seadus ette näeb popsidele. Ja kui siin Vabariigi Valitsus kavatses vahele astuda, siis ei tule seda hukka mõista, vaid kahtlemata soovitada, et Vabariigi Valitsus seda kõige kiiremas korras teeks.

P. Baranin (vn): Господа депутаты! Взяв слово по личной инициативе, а не от имени фракции, я хочу указать на некоторые факты в защиту соображений, приведенных здесь депутатом Раудкепом. Это касается отображения от приходов архивов по введению метрических записей. (O. Gustavson, stp: See on seaduse põhjal.) Вот, потому-то я и говорю, что это производится на основании закона и, так как, в сегодня вышедших эстонских газетах помещено разъяснение министра юстиции, предупреждающее духовных лиц, не сдавших архивы, отдачей под суд, то я считаю необходимым особо это подчеркнуть. Дело в том, что с введением закона о семейной регистрации на местах создалась целая путаница. Например, год тому назад, по предписанию министра внутренних дел, старообрядческие общины должны были сдать свои архивы в министерство внутренних дел. Что же после такой сдачи получилось на местах? На местах в учреждениях, ведающих семейной регистрацией, архивов не осталось. По этой причине не один гражданин не имеет возможности получить на месте необходимые ему документы: как-то свидетельство о рождении при поступлении ученика или ученицы в школу, свидетельство о смерти, и т. д. при возбуждении какого-либо судебного процесса. Получается настоящая путаница. Ко мне, например, обращались с просьбами о получении метрических свидетельств из министерства внутренних дел. Я знаю, что министерство внутренних дел не регистрационное учреждение и выдавать таких свидетельств не может, но с дру-

гой стороны, нуждающиеся в таких свидетельствах граждане должны же где-нибудь их получить. И вот, идя навстречу нуждам населения, старообрядческие наставники начали снова выдавать такие свидетельства, не имея на это законных оснований и пользуясь для сего теми копиями архивов, которыми они предусмотрительно себя обезпечили.

Подобные свидетельства в настоящее время у нас принимаются всеми учреждениями, в том числе и судом, несмотря на то, что эти свидетельства по закону не действительны. (М. Juhkam, tões: Õelge, mis Teie tahate?)

Я хочу, чтобы на местах было восстановлено нормальное положение для получения метрических справок, чтобы каждый гражданин без особой волокиты, мог получить необходимые ему документы. По этим соображениям, возражения депутата Раудкепа считаю вполне обоснованными.

Juhataja R. Penno: Rkl. Liigandilt on ettepanek: „Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni, läheb päevakorras edasi.“

Riigivanem J. Tõnisson: Austatud Riigikogu liikmed! Täna rühmade esindajate seletustest käib mitmeti läbi seisukoha avaldus, et Vabariigi Valitsuse deklaratsioon kannab liiga üldist laadi. Siin ei olevat konkretiseeritud üksikud ülesanded, mis Vabariigi Valitsus oma tegevusekavas tahab läbi viia, vaid olla rohkem tähendatud üldine suun, milles valitsuse tegevus peab liikuma. Ei taha ma eriti õigustada seda, et valitsuse deklaratsioon niisugust üldist laadi kannab, kuid arusaadav on see juba sellelt seisukohalt, et see ei saa olla niisuguseks valitsuse tööaktsiks, mis riigipea teistes riikides seadusandlikule asutusele laseb esitada teatavate seadusandlike ülesannete kohta, kus kindlad ülesanded stabiilsetes oludes lühema aja kohta ette näha. Siin tahab Vabariigi Valitsus paljude rühmade kokkuleppe alusel ära tähendada need üldised sihid ja sihtjooned, mille järgi ta oma tegevust tahab juhtida. Selle juures on loomulik, et ei saada ainult üksikuid ülesandeid üksikasjalikult ära tähendada. Ometi ei ole põhjust arvata, et niisuguste ülesannete sihtjoonte äratähendamisega valitsus katta tahaks oma sihtide kindlusetust. Niisama vähe ei või ilma tarviliku tõenduseta oletada, nagu ei ole valitsusel himu tõsiste tegudele minna, vaid nagu piirduks valitsus ainult sõnadega. Mis saab valitsus meie oludes siis iseenesest ära teha? Vabariigi Valit-

sus on just rahvaesinduse, Riigikogu poolt tööle kutsutud; tema usalduse kandmisel ja tema mõjutusel saab ta ainult tegutseda. Selles teadmises on Vabariigi Valitsusel tarvis, et ta katsub nüüd seda leida, mis tema seisukohalt tarvilik ja Riigikogu enamusele vastuvõetav ja mis meie oludes läbiviidav.

Sellelt seisukohalt on Vabariigi Valitsus oma deklaratsioonis kõigepealt tahtnud tähendada üldist olukorda, milles töötada tuleb. Ja seal ei saa oleme kõige paremal tahtmisel silmi kinni pigistada nende raskuste ees, mille vastu tuleb kõigil võidelda. Vabariigi Valitsus ei ole tahtnud ligemalt kirjeldama hakata, missugused põhjused praeguse raske olukorra on loonud, kuid seda peab tähendama, suurte hulkade keskel ja kõigis ringkondades tuntakse meil, et meie peame sellest olukorrast üle saama.

Ei ole meil aga võimalik lootust panna ainult heade aastate peale. Meie oleme pidanud pettumusega tunnistama, kuidas meil enam kui paar aastat järgimööda halvad on olnud; oleme näinud, et meie 5 aastat järgimööda raskusest raskusesse oleme käinud. Siin on tarvis tekkinud olukorrast väljapääsu otsida. Vabariigi Valitsus ei või oma peale võtta, et ta algusest kohe juba kindla kava annaks, kuidas siin edasi minna ja kuidas neist oludest üle jõuda. Meie tahame otsida Riigikogult, rahvaesinduselt ja seltskonnalt toetust, meie oleme aga ära tähendanud üldise suuna ja üksikud teed, mida mööda tuleb käia.

Siin on selge, et kogu meie rahvas peab iseennast leidma. Meil ei ole väljaspoolt, ei ole kuskilt teisalt midagi oodata, meilt endilt peab abi tulema. Meie peame kokku võtma oma tahte jõu, peame rakendama kogu töövõime nende ülesannete teenistusse, mis meie tähtsaks peame. Niisugune töötahe on, mis meid kõiki peab edasi viima kõige raskemates oludes. Selle peale tähendada ei ole ainult kõnekään, vaid see on sügav veendumus, millega Vabariigi Valitsus tööle asub ja loodab, et kõigi pettumuste kiuste, mis elu meile kõigile on toonud, meil võimalik on oma töötahte elustamise kaudu kõrgemale tõusta.

Et selle juures töövõimalused meil peavad avaramaks minema, on selge. Siin ei saa aga meie uut olukorda luua mõnesuguste imede kaudu, vaid meie peame tekkinud olukorras ära kasutama neid tegelikke võimalusi, mis meil on.

Ja siin on tähtis, et meie ennast vabastame mineviku vangistusest. Meie oleme suurelt osalt kõik veel veneaja hingeolus, sellepärast et meil tunduvad meie omad olud liiga väiksed. Suurtes hulkades elab edasi tunne, nagu oleks see meil ainult lühike katsumiseaeg, kuna varsti mingi avar väljavaade avaneb.

Käesoleval aastal Genfis majandusekonverentsil olles puutusin kokku haritud venelasega, kes jutustas, kuidas ta Shveitsi tulles oma perekonnaga ja kokku puutudes Shveitsi oludega seesmiselt hirmsa protsessi pidanud läbi tegema. Ta on tulnud Shveitsi väikestesse oludesse, kus inimesed rehkendavad ainult santiimidega. Tema ei saa leppida arnase olukorraga ja selle Shveitsi iseloomu-joonega. Minule kui väikerahva liikmele on aga selge, et kui shveitslane tahaks elada Suur-Vene hingeolu kohaselt, kuhu ta siis jõuaks! Kas shveitslane oma väikestes oludes saaks edasi, kui ta nii piskuga ei oskaks elada! Kui selle peale vaadata, kuidas Shveitsi ilusate mägede juures viljakat pinda nii vähe, ja eluvõimalused nii kitsad, siis tunned, et shveitslased just oma väikerahva loomu tõttu siiski veel kultuurrahvana on arenenud ja püsima jäänud. Meie peame oma oludes hakkama silmima: kohanedes väikestele oludele peame intensiivse töö abil oma majapidamise seisukorda tõstma. Siis avanevad meile vististi töövõimalused seal, kust meie neid muidu otsima ei hakkaks.

Meie rõhutasime, et kui meie oma maareformi ja maakorraldused oleme läbi viinud, siis peame erilist rõhku panema töövõimaluste loomise peale maakultuuri süvendamise teel. Siin on kõneldud sellest, kuidas tuleb riigi vabu maid ära kasutada ja uut kultuurmaad juurde muretseda, kuidas sisekolonisatsiooni läbi viia, et inimesed saaksid endid tööle rakendada. Meie oleme ühtlasi selle peale tähendanud, kuidas meil Baltimaal ranna ääres elades laevanduse peale rõhku tuleb panna, mitte üksi, et põllumajanduse saadusi kiirelt ja takistamata välja vedada, vaid sellel teel ühtlasi katsuda enesele töövõimalusi luua ja rahva sissetulekut tõsta. Samuti oleme kõneldud kalaasjanduse paremale järjele tõstmisest. Kõnelege näiteks ülikooli rektori prof. Kopluga, siis kuulete, kuidas tema, elupõlv jälgides seda küsimust, loodusteadlaste seltsis seda asja käsitledes, kõiki meie suuremaid järvi uurides ja nende uurimistöödega kaasa minnes, teile jutustab, missugused rikkused meil on hävinenud mõne aastakümne jooksul selle tagajärjel, et meil on rüüstatud sisevee-kogusid, meie järvi ja jõgesid kalakasvatuse seisukohalt; kuidas siin rahva toitmisele ja tööle avaneksid suuremad võimalused, kui meie hakkaksime neid võimalusi kavakindlalt otsima. Meie oleme edasi selle peale tähendanud, kuidas... (A. Jõeäär, stp: Meil on rüüstatud inimeste tervist.) Härra Jõeäär, see on õige, et meil väga palju halbtusi on, aga kui kõneleda üksikutest positiivsetest asjadest, ega siis ei või neid asju maha mätta negatiivsete nähtuste üleslugemisega, vaid meie katsume

eitavatest nähtustest sel teel jagu saada, et meie positiivsete jõududega asja arendada katsume. — Meie oleme tähendanud selle peale, et meil isegi niisugused alad, nagu seda on käsitöö, kodu- ja kunstkäsitöö, omavad suure väärtuse, kuigi tihti välja tullakse arvamistega, et see kõik on tühine. Kujutage omale asju õieti ette. Omal ajal, kui ma läksin St. Galleni väikesse linna, siis olin väga huvitatud sellest, kuidas see linn, kus suuremat tööstust ei olnud, ometi jõukalt elab. Linnas liikudes, hulgalisi rahvamuuseumi ja rahvahariduse asutusi vaadeldes jõudis õhtupoolik kätte. Kell oli juba 6. Seni olid linna tänavad tühjad, kuid ühekorraga nagu paisati nad inimesi täis. Igast kohast tuli neid välja. Kui ma küsisin, kust need inimesed tulevad, vastati: vabrikutest! — Kus on siis teie vabrikud, siin on ainult elumajad?! — Igas suuremas majas on oma vabrik. 3—15 inimest kujundasid nende vabrikud. Sealjuures oli väga palju niisuguseid tööstuseettevõtteid, kus ühe või kahe inimesega töötati. St. Gallenis on lõuenditööstus niisuguseks alaks, mille läbi sellel kantonil on juba inimespõlved niisuur sissetulek, et rahvas seal võrdlemisi jõukalt elab. Võtke edasi Berni pitsitööstus. Terves Euroopas kantakse tikandusettevõtteid, mis on seal pärit. Sellel tööstusealal leiavad laialised hulgad teenistust ja äraelamist, ilma et seal viletsust tunda oleks. Võtaksin teisi näiteid Lõuna-Saksamaalt kas või Schwarzwaldi uuritööstusest, või Shveitsi uuritööstusest, mis on kõik olnud käsitöö ja nüüd välja arenenud. Siit näeme, et need tööharud on evolutsioneerunud ja ei ole jäänud viletsale järjele, nagu meil, kus ei saa tehnilisi abinõusid tarvitusele võtta, kus isegi meie Avinurme puunõude käsitöö surutud seisukorras on.

Muidugi ei saa salata, et seal osalt puudulik metsamaterjali muretsemine süüdi on. Seisukord on aga eriti sellepärast paha, et meie oleme avaramates oludes elades vähe rõhku pannud tööolude täiendamisele ja moderniseerimisele. Siseminister ütleb, Kuresaare, Haapsalu, Viljandi linnad kurdavad, et nad on viletsas seisukorras, sest neil on kadunud sissetulekud. Kuna enne tulid võõrad Riias, Moskvast, Peeterburist j.n.e. ning tõid neile niipalju raha kokku, et nad said üle talve elada, nüüd on aga need tuluallikad kadunud ja nad ei tea, kuidas üle talve elada. Kuid missuguseid võimalusi saame meie neile pakkuda? Haapsalus on katsetud suurrätikuid kududa, on katsutud hari likku kudumistööd valida, ilma et oleks saadud appi võtta modernseid tööabinõusid ja ilma et oleks saadud oma töötooteid kaugemale välja saata. Praegu on käsil kodukäsitöö, näputöösaaduste moderniseerimine. Ja neile on

katsutud ka välisturgu leida. Kui meie kava-kindlalt käsile võtaksime need väiksed alad, siis leiaksime seal niipalju töövõimalusi. Kui meil on asi paremini ette valmistatud, siis peab ta orgaaniliselt arenema.

Meie oleme kõik teetsijad. Kuidas meil alevites näiteks lugu on, missuguseid töid meil seal tuleb arendada, seda peame selgitama, aga et meil siin tööd tuleb leida, see on selge. Meil oleks loomulik, et põllumajanduse hooajal alevitest ja väikelinnadest välja voolaks vaba tööjõudu, nagu seda välismaal on. Talvisel ajal tuleks, kuigi vähema sissetuleku võimalusega tööharusid maal välja arendada, nii et inimesed ei hakkaks oma käsi süles hoidma, vaid et nad looksid, kuigi väikesel määral.

See on meie probleem, ja kui meie sellelt seisukohalt otsima hakkame, siis ei aita üksi Vabariigi Valitsus, vaid niisama ka rühmad Riigikogus, kogu ühiskond ise sellekskaasa.

Kui opositsiooni esindajad siin arvustasid deklaratsiooni, siis ei pea mina tarvilikuks nendega üksikasjus vaielda. Siin on igaühel oma vaade. Kuid mina ei vaata opositsiooni peale, et tema põhimõttelikult vastasrinnas, vaid meie võime asja piltlikult võttes öelda: Meie veeretame ühiselt kivi vastu mäge, veeretame oma rahva saatust ülespoole! Üks tõukab ühelt, teine teiselt poolt; lähtekoht on mõnikord teine, aga suun on ikka üks!

Sellepärast arvan mina, et need arvustavad vastuväited ei tähenda meie seisukoha eitamist, vaid nad nõuavad täiendust ühel või teisel alal. Seda katsume teha ja kui selles mõttes meil ühine tahe on, siis ei ole meil raske, igatahes mitte võimata saata kätte seda, mis tarvilik, et neist raskustest üle jõuda, millistesse ajad ja olud meid viinud.

Selles tundes loodan mina, et meie kas koalitsioonis olles või väljaspool seistes peasjus ühiselt võime tegutseda, kuigi vaieldes ja arvustades igaühel oma lähtekoht on.

Üksikud rühmade esindajad, eriti Vene rühma esindaja, on avaldanud mõtteid, et neil ei ole võimalik olnud deklaratsiooni aluste hindamisel valitsuse juhiga kõneleda. See on kahjuks küll nõnda, tuli aga peajasjalikult sellest, et valitsuse kujundamisel viimsel silmapilgul rutemini tegutsema hakati, kui esmalt oli arvatud. Sellepärast ei saanud viimsel silmapilgul enam Vene rühma esindajatega koalitsiooni tegevuskava läbi arutada. See ei ole aga sihilik olnud; ei ole tahetud sellega brüskeerida üksikuid rühme. Kui sa vaba võitleja oled, võid enesele lubada nii mõndagi, kui aga on tarvis tööd teha, siis on vaja leida ühised võimalused.

Sellepärast loodan mina, et valitsuse deklaratsiooni arvustajad valitsusega ühes tulevad, et ühiseid võimalusi luua, kuna üksikute sõnade peale ei saaks rõhku panna.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Johansonilt on esitatud järgmine motiveeritud üleminekuvormel: „Ära kuulates Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni, tunnistab Riigikogu selle mitte-rahuloldavaks ja läheb päevakorras edasi.“ Rkl. Liigandilt on järgmine liht üleminekuvormel: „Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni, läheb päevakorras edasi.“ (M. Laarman, põl: Seal ei ole motiive.) Kodukorra järgi hääletatakse enne motiveeritud üleminekuvormel. (O. Gustavson, stp: Nojah, härra Laarman on ju targem kui kodukord.) Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Johansonil motiveeritud üleminekuvormel tagasi lükatud. Hääletamisele tuleb rkl. Liigandi liht üleminekuvormel. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on liht üleminekuvormel vastu võetud. Päevakord on läbi. Lõpetan Riigikogu koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 22.50 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **R. Penno**.

Abisekretär **J. Piiskar**.